

Zuid-Zuid-West

Albert Helman

bron

Albert Helman, *Zuid-Zuid-West*. De Gemeenschap, z.p. [Utrecht] 1926.

Zie voor verantwoording: http://www.dbnl.org/tekst/helm003zuid01_01/colofon.htm

© 2006 dbnl / erven Albert Helman

VOOR VADER

Prisenti

Foe mi moro boen Kompé
mi moro boen kondreman
die sori mi na moro boen sabi
Foe mi tetà.

(Dante Paradiso 17)

- - come sa di sale
Lo pane altrui, e com' è duro calle
Lo scendere e il salir per l'altrui scale.

Inleiding

I.

Misschien is het zoo nog het beste: eenzaam te zijn, want alleen de eenzame geeft acht op de stilte.

Twee mensen kunnen bij elkander zitten, en toch eenzaam zijn; ze spreken woorden, die zijn als een zwijgend schaakspel tusschen hun beiden in. Maar hun gedachten dwalen alleen over de leege wegen. Onafzienbare wegen van gelig zand, langs de oevers der rivier tusschen het kreupelhout. Hun gedachten loopen traag, en vermoeid van de zoo, dan weer snel om een verre schaduw te achterhalen. Maar toen zij aankwamen was het een schuwe vogel, die opvloog.

Eens heb ik een man gekend, die gaarne sprak, en gaarne lachte in vroolijk gezelschap. Wanneer hij des nachts thuiskwam, sprak hij tegen de dunne stijlen van zijn ijzeren ledikant. Doch vóór de slaap kwam, was het hem, als gleeed hij weg in een bruine boot, over donkerblauw water. Naar een onbekende kust voer hij weg, heel alleen. En telkens als hij dacht te zullen landen, was het morgen, en werd hij wakker.

Soms verontrustte hem de gedachte, dat hij zoo heel alleen moest wegvaren. Maar hij voelde hoe broos de boot was, en het water schuimde verraderlijk; en als hij het vale verweerde zeil heesch, was het alsof een groote witte hand aan allen een lang vaarwel toewuifde. En daar hij overdag steeds wist, dat hij des nachts afreisde, heel alleen, zocht hij vroolijk gezelschap, lachte en dronk wijn. Toch leefde de stilte van de eenzaamheid in hem elke seconde, en als even alle stemmen zwegen, was het of heel in de verte een berg in elkander brak. Hij hoorde het schuimende water slaan tegen de boot. Dan werd hij bang om het broos gevaar; hij lachte met een vreemde stem, en stiet aan tot een nieuwe dronk. Zoo kunnen vele mensen samen zijn, en de eenzame leeft toch onder hen.

II.

Geef acht op de stilte. Zij verraadde de eenzaamheid van de menschen. Bijna alle haten de stilte, omdat zij angstig zijn zichzelf hun eenzaamheid te bekennen. Want zij zijn goede staatsburgers en goede leden van hun huisgezin.

Toch is het een groote weldaad, eenzaam te kunnen zijn; immers dit is de strakke lijn in het leven. De eenzame kent geen verdeeldheid. Hij kent de wanhoop tot het bittere uiterste, en hij kent Gods nabijheid: een jongen die de postzegels zien mag van zijn oudste broer. Hij kent de opperste vreugde die vraagt naar vernietiging, en de doodsche verlatenheid van Calvarië kent hij: een nachtelijke zwerver die drie leege kruisen ziet, en een nachtvogel die zijn snavel schoonveegt. Hij kent het onveranderlijke lied: Gods stilte die neerdrupt op de aarde. Telkens valt traag een ziel in de wereld, en daar groeit een nieuw leven in een moeder-lichaam.

De eenzame hoort dit, en bezint zich: hoe goed dit alles is, de vreugde en het verdriet, maar vooral de vrede, die uit beide naar boven zweeft. De eenzaamheid is een weldaad, want de eenzame kent vrede. Beken uzelve daarom, hoe ver gij afgedwaald zijt van de anderen. Een eindelooze vlakte zijt gij opgegaan, naar de laatste palmboomen, drie muggen aan den einder. Misschien zit op een dorre boom de laatste vogel, die meevloog zonder dat ge 't wist. Misschien hoort ge daar het vreemde lied, waarvan elk 't begin weet. 'O ja, maar hoe is 't nu toch verder?'

Bezin u, bezin u. Alleen de stilte kan u leeren. Uw diepste gedachte is een schuwe vogel. Die vindt ge pas aan het einde van de savanna, waar de aarde omkrult, een val naar boven.

Wellicht gelooft ge niet aan engelen. Maar de eenzame weet, hoe hun wiekslag zijn schouders scheert; hun wimpers wuiven als de wimpels van een zinkend schip. Roep niet; te luid ging uw schreeuw over het

rimpelend water. Dit zinken is onherroepelijk. Als verdwaalde wieren drijven uw gedachten rond. Maar de mensen zinken, zinken onherroepelijk, al te wrakke schepen.

Ik dank u God, dat gij ons eenzaam laat zijn, opdat wij ons hierop kunnen bezinnen. Gij zijt de kleine bidkapel waarin wij keeren tot een kleine witte hostie. Gij zijt het heilig dormitorium, waar ieder stijgt in de bleeke kano, die hem vaart over de nachtzee naar het roode hart van de vuurtoren. Gij zijt de refter waar elk zwijgend het kruimige brood eet van zijn leven. Gij hebt er den lector gesteld om uw wet te lezen en uw woorden van liefde. Steiger van mijn nachtboot! Gij zijt de stilte over dit alles, de vrede, de eeuwige kus in elkanders armen.

Ik dank u voor de eenzaamheid. Voor de alleenheid van uw kerk: een klein kasteel op een oude rots; en de paus is een oude, eenzame man; op zijn bidstoel knielt hij, en is de eenzaamste, omdat hij de vorst is. Ik dank u voor hem. En voor alle mensen die weten dat ze eenzaam zijn en niet achten daarop, omdat zij rusteloos zoeken naar de schat die ze bij zich dragen.

Voor de eenzaamheid van mijn vader, die ons leerde te luisteren naar uw stilte; hij bleef alleen, omdat hij rechtvaardig was.

Voor moeder die over mijn ziekbed heen, keek in uw ópene oogen.

Voor allen in het gezin, die met liefdevolle woorden en met booze woorden de eenzaamheid bouwden over ons heen.

Ik dank u ook voor dit land, dat het eenzaamste is van alle landen, een klein, vergeten hoekje van Zuid-Amerika. Men zegt, het is een ongelukkig land. Maar uw stappen staan steeds in het drassige bosch, en op de savanna waait de geur van oranje: het jonge hout dat gij kauwt. Ik weet, gij bemint dit land. Daarom liet gij het eenzaam. Ik dank u daarvoor.

III.

Eeuwen geleden kwamen de vreemden. De droom van een man - hij stond op de voorplecht en staarde uit naar het beloofde land - bracht ze in de nieuwe wereld, in de naam van onze Heer Jezus, voor wie alle ding zich buigt. Een banier met ongekende namen woei over de vlakte. En de Christus-droger droeg tot zijn nieuwe broeders een blijde boodschap.

Allen die daar woonden, wisten dat het komen zou. In het Inca-rijk aan de stille zee, en noordwaarts, waar de breede tempels der Azteken stonden - ach, een buidelrat leeft tusschen de ruïnes - overal kenden ze het verhaal van den vorstenzoon, die weer het geheim van de maïs op de wereld zou brengen; het geheim van brood en wijn.

Ze hebben de vreemd-gekomenen liefgehad, als krijgers uit een oud sprookje dat levend werd. Ze brachten hen in de handen: goud, wierook en myrrhe. Arme Inca, die vijftien eeuwen wachten moest voor het stalleke.

Toen verschool zich het kind in hun bosschen. Het leefde bij hen in hun wonderbare bouwsels, aan de andere zijde der Andes. Het zwierf met ze door het dichte oerwoud, naar de open plekken waar ze rookende kampen bouwden. Geen dier durfde naderen des nachts.

Aan de kust zwierven Herodes' soldaten, overgestoken in holle fregatten. Ze roofden het goud, de sieraden en specerijen, en ze doodden de kleine kinderen van het land, uit haat tegen ons' Heer. De ongerepte moederlijkheid werd door hen omgebracht.

God heeft ze toen weggeleid, het oude gerimpelde opperhoofd, en de jonge kapitein die de pijl een halve lengte in den tijger schoot, en de laatste mannen en vrouwen. Hij heeft ze gebracht in een witte savanna, waar niemand ze naderen kon.

En zie, nu ben ik weder overgestoken: het antwoord van Columbus. Geeft rekenschap van uw rentmeesterschap, gij die het goud begeerd

hebt. Gij hebt de blijde boodschap gebracht, maar waar zijn de kinderkens die moeten luisteren? Daarom klaag ik u aan in dit open parlement: een vrij mensch, maar zijn voorouders kent hij niet; ze stierven in een woud dat hen verraderlijk was, verdoolde karavaan in de webben der vergetelheid. Waar is de grond die ons behoort van sinds de wereld zich splitste in land en zee?

Daarom klaag ik u aan voor Gods heilige Inquisitie; ketters zijt gij sinds Morus' Utopeia, sinds Jean-Jacques Rousseau, Washington, Marx. Ik daag u! Wiens schuld is het, dat ons geloof niet verder gaat dan generaal Bolivar? Noch de staat van Plato, noch de stad van Augustinus hebt gij voor ons gesticht. Slechts een roofnest!

Maar midden in de Andes, hoog boven het arme, stervende land - de landverhuizers gulzige vliegen op een rottend cadaver - staat de Christus, koning van Vrede, hoog, eenzaam en onaantastbaar, het teeken van onze bloed-broederschap, van onze vergeving.

God is eenzaam in dit land. Zijn geest waait tusschen de cocospalmen, en wiegelt over hun gladde vrucht. Zijn oogen spiegelen zich in het kalme zwarte water der kreeken; hij schept het met zijn holle hand, en ziet hoe helder het is.

Zijn eenzaamheid heeft in elk hart gefluisterd. Dit gaf hij ons tot een gedachtenis voor altijd. Tot een schadeloosstelling voor wat ze roofden in zijn naam! Mijn God, ik dank u daarvoor, ik dank u voor de stilte die gij wuifde over mijn land.

De stad

IV.

Thans leven daar alle volkeren der wereld bij elkaar. De slavernij werd bij een hoofsch besluit verboden. Alleen de dienaars van het goud bleven slaven als van ouds; ze kromden zich achter dikke boeken en schreven de cijfers der bruto-winst; buiten dreef de zon als een gele chrysaan in een blauwe schaal.

De menschen loopen haastig nu het middag wordt. Een hindoe roept traag en galmend de prijs van zijn koopwaar; twee kleine negerjongens rollen spelend in het zand, en een Chinees staart apathisch over zijn toonbank in de leege straat.

De steile, heete middag is een weldaad, want in de schaduw van hun huizen zitten de menschen met gesloten oogen. Hun handen liggen gevouwen in hun schoot, want hun lichaam weegt zwaar op het middaguur. Maar de zon danst boven de daken, en op het vloeiende licht zweven de gedachten naar het verre woud, dat achter de rivier een nevel is. Daar zal het koel zijn onder de pina-blaren.

Zij zullen er ontmoeten den eenzamen jager, die voorzichtig de lianen opzij drukt. Hij staart zijn wild in de oogen, en glimlacht dan zacht. Hij weet een zoemend fluitewijsje om het hert te lokken, en de slangen rollen zich in elkander wanneer hij langs komt. De groote glimmend-blaauwe boschvlinders kleppen statig, opdat hij ze zal zien. Zelfs een breed, week blad valt voor zijn voeten neer, opdat zijn lichte tred het even zal beroeren.

In hun stille huizen zitten de menschen, en denken aan de eenzame jager op het middag-uur. Hij zal ze tegenkomen in het bosch, en een pad voor ze openbreken, en ze leiden naar een stil, droomend water. Ze zullen drinken uit zijn calebas, en ze zullen weten dat God de eenzame jager is, die dwaalt over de wereld. Hij wacht ons allen op het middag-uur.

Als de menschen denken aan God, dan wordt het zeer stil rondom

hen. Ze zien elkander niet, dan als bloemen die zich neigen over hetzelfde water. Een jonge wind beweegt de spiegel, en alle bloemen bewegen, maar geen die de andere raakt. Zoo denkt de mensch aan God, en is heel eenzaam. Vooral wanneer op het middaguur een moede vogel zich komt zetten op het dak; hij beurt zijn kop in de zon, en denkt: hoe ver is het nest van de hemel.

Want als de vogel hoog vliegt, hooger, steeds hooger, en hij ziet de stad als een kleine vlek onder zich, dan schiet hij plotseling omlaag. Zijn vleugels falen, en de hitte van het middaguur doet hem duizelen. Dan laat hij zich vallen op het dak van een vriendelijk huis, en duikt in zijn vleugels als in een treurig kleed.

Binnen zit een eenzaam man en denkt: hoe ver is de reis nog? En hij ziet hoe de zwarte straatvogel zijn kop nog eenmaal beurt naar de verre hemel. Beiden denken aan de jager. De vogel is bang voor hem, maar de man weet, waarheen hij ons leiden zal, zoo wij z'n gevangene zijn.

V.

In de heete middag voeden de moeders hun kinderen. Ze drogen in de gloeiende zon reepen van groene bananen, tot ze rooms-wit zijn. Daarvan maken ze zoete pap. Dan roepen ze de kinderen en laten ze drinken uit de smalle tuit van een kleine calebas.

Al de kindertjes van dit land zijn heel eenzaam. Ze hebben groote zwarte oogen, waarin heel de wereld beweegt. Maar niemand kan het zien, want wie daarin kijkt, ziet alleen zichzelf. Zodoende blijft het kind altijd eenzaam; wij zien het nooit, altijd onszelve. En de hooge zelfzucht van het kind is onvindbaar te zijn.

Tot hun derde jaar blijven alle kindertjes naakt, bloeiend in de dorheid van de middag. Hun teere bolle lichaam is een groote vreugde voor de menschen.

Mij was het altijd een lachend feest als ik mijn kleine broertje baden kon. Dan spatte hij het water in mijn gezicht, en riep a - a, gelijk Jeremias. Hij zal later een groot man zijn, en alles doèn waarvan ik slechts droomen kan. Moeder hief hem omhoog, en wist juist zoo te lachen als hij het deed. Zijn lachend kopje had de geur van een bos rozen. 't Is Jaren geleden, maar ik zag laatst zijn foto, en ik wist: hij zou altijd hetzelfde blijven. Hij kan nu ook mijn naam zeggen, die lang is en moeilijk.

De kinderen van dit land spelen met dorre houtjes. Ze leggen die over elkaar, en weten niet dat het steeds een kruis wordt. Maar ze spelen stil en alleen, met ingetogen gebaren; hun spel is een wonderlijke ritus.

Ze leggen ook blaren naast elkaar in het zand, groene, blauwachtige, bruine en roode. Ze zijn kooplieden van wonderlijke zaken. En als ze lachend een voorbijganger roepen, is hij te arm om hun glimlach te kunnen koopen.

De kinderen schreien daar bijna nooit. Maar hun verdriet is hart-

brekend; het zou zelfs de hooge strenge zon verteederen. Een kleine jongen schreit tegen een palmboom als tegen een zware plooi van Gods kleed; boven ruischt een hemelsch antwoord. In de stilte van dit land stijgen de woorden recht omhoog.

De liggende, kraaiende kindertjes, de rappe kruipertjes over de vloer, en die op onwillige beentjes waggelen naar moeder toe, ze zwijgen als wijze begrijpers der stilte.

Wij staren ernaar, en wenschen ook kind te zijn.

VI.

In de middag is de rivier als een vlakke grijze straatweg; een ledige straatweg, nu het te heet is op het water. De booten varen dicht langs de kant, in de schaduw van de oever. Soms roept er een stem een langgerekte groet over het water. Het gonst zachtjes na in het bosch, en een tijger richt zich op.

De rivier schittert in het zonlicht, koel en heet tegelijk. De trage riemslagen breken nauwelijks haar oppervlak. De rivier is breed en machtig, maar ik denk aan de Amazone, die de moeder-rivier is, de vijver voor Gods aangezicht. Mijn land is de leenstaat van een groote gemeenschap.

Ik denk ook: waar deze rivier zal monden, begint de nieuwe wereld. Het water, ach het vele water dat mij scheidt van dit bloeiende land. Ik wil terugkeeren en de rivier opvaren tot aan de wit-en-groene stad. Dan wil ik mijzelve roeien langs de bosschen en savanna's, en langs nieuwe bosschen en savanna's die ik nog niet ken. In het heuvelland wil ik de oorsprong der rivier opzoeken, een spleet tusschen twee rotsen, of het sap uit de wortel van een wonderboom.

Ver binnen in 't land bloeien nog wonderen die wij niet gissen kunnen. De sterren hangen aan wiegelende lianen in het bosch; des nachts is het als een feestelijk huis. Een tapijtslang staat op de punt van zijn staart, uit zijn bek wuiven kantige varens. Uit de wonde van een hevea-boom vloeit witte melk; de tijgers komen daar om hun dorst te lesschen. Een aap is koning en draagt een kroon van veeren; hij spreekt alle talen der wereld.

Daar zijn zoovele wonderen, die de jagers vertellen. Ik zal ze allemaal zien, en de begroeide paleizen der Inca's aan de andere zijde van het gebergte, waar een nieuwe rivier begint.

Schilfers van droomen spoelen aan op de oever, goudgroen hout, de drinknap van een schildpadrug; rhizophoren in dreigende kronkel-

vormen, en het betooverde paragraas, in bundels samengevlochten. Wie weet hoe verre reis dit gescheurde bananenblad meenam?

De rivier is de vochtige tong van een miereneter in het mierennest van de wereld. Zij trekt ons naar het binnenste van het land, waar de zon de boomen en bergen anders kleurt, met een staalachtig blauw. De rivier is een open boulevard voor de nachtelijke wandelaars die onze gedachten zijn; zorgeloos keeren ze terug naar huis, de drukte der stad roeste alle verdriet weg.

Het hart van dit land is een stille kern waar geen geluid meer kan zijn; een ledig plein waarboven de maan onbeweeglijk schijnt. De rivier is de groote straat, de ader van 't land, de kinkhoorn waarbinnen alle geluid verdwijnt.

VII.

Alle rassen ter wereld ontmoeten elkaar in dit land. Niemand stoort de ander, omdat elk eenzaam is. Daar zijn chineezers, hindoes, javanen, negers, een enkele indiaan er tusschen door, de eenzaamste van allen. De europeanen zijn bijna alle ambtenaar of koopman. Tusschen de inlanders leven ook ontvluchte déportés uit de naburige fransche strafkolonie.

Hoe eenzaam al deze menschen naast elkander leven, blijkt uit het feit, dat ieder geheel zichzelf blijft. De chinees is koopman in het klein. Hij heeft een helder, frisch winkeltje, en verkoopt behalve kruidenierswaren ook brood en vruchten. De bananen hangen met groote gele trossen aan het plafond, en op een rek achter in het halfdonkere winkeltje geuren de kleine, drooggebakken broodjes.

De menschen spreken de chineezers steeds aan met 'oom'; dit is omdat zij het voedsel verschaffen. Ze zijn rustig en weinig spraakzaam, zelfs als zij des middags bij elkander komen eten, met drieën of vieren, met glimmende zwarte stokken uit kleurige kommetjes.

Des avonds gaan zij naar hun eigen speelbank, en verspelen - bijna zwijgend - groote vermogens, hun huizen en winkels. De volgende dag verkoopen ze even apatisch; de winkel is alleen maar van eigenaar veranderd.

Boven de speelbank hebben ze hun eigen tempel van Boeddha op de lotos. Daar komen zij wierook branden, vruchten neerleggen en hun gebed plaatsens, dat met fijne zwarte letters op roode houtjes geschreven staat. Zelfs de christen-chineezers komen hier nog, eens in 't jaar, als zij de geboorte van een nieuw tijdperk vieren. Dan hebben zij een luidruchtig feest met trommels en gongs, en schieten des nachts ratelend vuurwerk af, om alle kwade geesten te bannen uit het nieuwe jaar.

Ik heb mij er dikwijls over verwonderd, hoe eenzaam en stil overigens

het leven van de chineezen is. Ze glijden als schimmen langs elkander heen, hun gevoelens en gedachten onbegrijpbaar voor een ander. Zij glimlachen om gegriefd-zijn, en worden treurig om een vriendelijkheid. Ze verbergen een eeuwen-oud heimwee.

De dierbaarste vriend uit mijn jeugd was een chinees; wij waren als broeders, maar heb ik zijn diepste gevoel ooit begrepen? Hij verdween plotseling, in de kolk van een europeesche stad, een vriendeloos mensch, wiens schaduw ik dagelijks zoek....

Toch zijn ze zeer dankbaar. Nog steeds komt elk jaar op hun feestdag een oude chinees bij mijn vader, omdat hij hem lang geleden een weldaad bewees. Ik denk: in eenzaamheid overpeinzen ze het leven, en zien hoe dwaas elke nuttelooze beweging is. Maar de schoone dingen bewaren ze in hun hart, de eenige schat waarop ze gierig zijn. Hun wijsheid prijs ik, en hun eenig verlangen: begraven te worden in de grond van hun vaderen. Hiervoor sparen zij moeizaam het geld bijeen, en hun lijk doet een groote reis over de Stille Oceaan. In hun geboorte-dorp zeggen de ouderen: Tjin-A-Fat is teruggekeerd.

Ik prijs ook, dat ze niet teeder zijn. De eenzaamheid heeft ze steil en rechthoekig van ziel gemaakt. Laat u niet beminnen door een chineesche vrouw; zij vergeeft u nooit de overweldiging van deze teederheid. Ik heb eens een Chineesch meisje gekust, lang geleden. Maar nog brandt mij steeds het verwijt, en ergens smeult onder de asch van jaren zéker een doffe haat. Niemand stoort ongestraft een wijze eenzaamheid.

Overigens zijn de Chineezen brave burgers; ze betalen hooge belastingen, en men snapt ze zelden als zij opium smokkelen.

VIII.

Laat u niet bedriegen door de luidruchtigheid der hindoe's - die bijna alle 'koelie's' zijn - want hun wezen is heel stil en ingekeerd. Zij zoeken naar een synthese van uit- en inwendige harmonie. Zij zijn spaarzaam en sober, zoozeer zelfs, dat zij van allen de armelijkste indruk maken. De mannen loopen half naakt, met een wijde doek om de magere dijen. Maar op hun feestdagen hebben ze een kleurig overkleed van oranje of rose zijde, en hun sluike haren glimmen van de olie.

De vrouwen daarentegen zijn ook op weeksche dagen met veel smaak gekleed, en zijn zeer ingetogen onder hun sluiers, die in de straat als feestelijke vlaggen om de voorbijgangers zweven.

In de buitenwijken staan ze des morgens vroeg voor hun hutje, en wasschen zich met veel zorg uit geschuurd-koperen potten. Hun huisraad bestaat meestal uit niet veel meer dan dit, en een gevlochten divan. Ze slapen niet op de grond, zooals de negers.

De stilte van het veld dat zij bebouwen, het zonlicht dat over de lage struiken huppelt, en aan elk blaadje wasdom brengt, vervult ze van de wonderlijkste gedachten. Daarom zingen ze meestal bij het werk, of neuriën coupletten uit de Veda's.

Hun naaktheid en armoede belet ze niet heel veel te weten. Eens ging ik wandelen langs de weg naar Kofiedjampo, waar er veel rijstvelden zijn, omdat de grond daar laag en drassig is.

Het was heel vroeg, vóór zonsopgang, toen ik van huis ging, en de zon brandde al warm, toen ik dacht aan terugkeeren. Ik was vermoeid en ging even uitrusten langs de weg, waar ik kon uitzien over de rijstvelden, tot in de verte waar men hout brandde aan de rand van het bosch.

Een hindoe stond gebogen in het rijstveld een vermoeiend en geduldige karwei te doen. Hij neuriede voor zich uit, en zag niet op.

Ik had dorst, en stapte voorzichtig over een dunne dam in het rijstveld naar hem toe, en vroeg om 'panie', wat in zijn taal water beteekent.

Hij lachte vriendelijk, en liep op een sukkeldrafje naar huis om het te halen. Ik volgde hem langzaam, en toen hij naar buiten kwam, was ik juist bij zijn deur.

Wij spraken over de rijstooft, dat die misschien gelukkig zou zijn, en ik vroeg hem of daar veel rijstvelden waren in zijn land. Ik weet niet hoe het kwam, maar ik noemde de naam 'Tagore', wiens werken ik pas gelezen had.

'Tagore!' zei hij, 'kent de sahib dan onze schoone dichter?' En in zijn blijde verwondering citeerde hij gansche verzen.

'Dôs', vroeg ik, 'vriend, hebt ge dat allemaal gelezen?' En hij lachte als een blij kind, troonde mij binnen in zijn hut, en liet mij zijn schatten zien: het zangerige pali van Tagore, de strenge geluiden van Kabir, het liefelijke Nalo-lied en een boek van de Veda's. 'Daaruit lees ik elken dag', zei hij.

'Maar ik wist niet dat de sahibs dit alles ook kenden en mooi vonden. Want een koelie is een arm man, een klein bedelmanneltje; en de sahib's schelden hem uit, of de gouverneur neemt hem zijn rijstveld af, en sluit hem op in de gevangenis. Maar de koelie bidt ook en leest als hij.'

'Zelfs de paria', voegde hij er trotsch aan toe, 'bidt nog in zijn gebroken hoerdoe, en de geesten verstaan hem.'

Ik knikte begrijpend, en zag hem later meermalen terug, als een genegen vriend. Hij heeft me weleens rijst verkocht, die t  goedkoop was.

De eenzaamheid van deze hindoes is des te grooter, omdat zij gesmaad worden door de overige bevolking. Daarom klinkt al wat ze

zingen steeds als een gebroken klacht. Ze zitten dikwijls gehurkt bij de rivier, in de grijze stof, en denken aan de heilige Ganges die verweg stroomt. Over hen heen zindert nauw-hoorbaar het lied van de Vina. Een vuil, groot immigranten-schip bracht ze hier; nu zijn ze uitgestooten onder de uitgestootenen.

Een harde arbeid in het tropische klimaat geeft ze soms het geld om terug te keeren naar hun hoge oude tempels in Benares.

Maar meestal sterven ze hier, in het sousterrain van een stinkend hospitaal, of in het barak van een afgelegen plantage. De jongeren zien dat, en een doffe wanhoop komt over hen. Geen wijze boeken kunnen ze meer redden, en de schoonste gedichten maken hun heimwee slechts schrijnender. Ze achten elkanders leven niet meer, en moorden om een kleinigheid. Zij ontzien de vermanende pandit, maar beminnen hem niet.

Het laatste poëem in hun taal dat ik hoorde, was het 'Pitar', onze vader.... Zij zullen een nieuw, een groot volk worden, ter wille van hun eenzaamheid.

IX.

En overal, overal het doffe, wezenlooze staren van de negers! Wie begrijpt waarom dit ras steeds medelijden bij ons wekt, en waarom dit onbegrepen medelijden steeds wreedheid wordt? Ik weet niet om welke geheimzinnige schuld - oud sinds menschenheugenis - dat nu zoo diep en droevig het negerras boet, desolaat, als één volk desolaat kan zijn.

Des nachts, en in de stilte is hun hart mij vertrouwd geworden, en heb ik begrepen waarheen hun stompzinnig gebaar wijst, en welke verlangens de wrakke syntaxis van hun woorden verbergt. Ach, dat wij niet méér merken dan het verwezen wit van hun oogen en de expressielooze afplatting van hun koppen; en dat ons de teerheid van het instinct zóózeer verschanst is achter de breede mannenborst en achter de zware vrouwenboezem.

Ik zie hem traag en ongaarne werken in de schroeiende dag, glimmende zwartheid vol parelende druppels, die zich dieper kromt, naarmate hij de stem van den opzichter meer vreest. Maar dit is de ware neger niet; het is de slaaf - slaaf als elke winstzuchtige - die anderen van hem maakten.

Amor, mijn sterke neger Amor, geen weg is u te ver, en de bleeke gouden discus van de maan, die in een trage boog naar boven rolt, verder, steeds verder, lokt u meer dan al het rinkelende geld uit de stad. Vanaf de morgen zit je gehurkt onder een poort, totdat het middag wordt. Je laat de dag tot je komen op de maat van het rietje dat je speelsch op en neer laat gaan. Werkt een woestijnleeuw? Hij lekt het morgenrood van de horizon af en schudt de ochtenddauw uit zijn baard. En hij staart de dag aan, tot ze verbleekt.

Amor ziet de menschen komen en gaan, met spaden, met stokken en manden, met koopwaar; hij kauwt een oranjestok en bedenkt hoe

nutteloos al hun schreden zijn. Eerst de felle middag jaagt hem op; dan is heel de stad één zonneplek.

Amor kiest de weg naar het bosch, een weg die loopt langs loome heesters en een kleine kreek die nauwelijks durft bestaan. Hij telt de uren niet, want wat maakt hem dit weggeltje, hem die stadwaarts reisde vanaf de verste grenzen van 't land. De zon staat reeds schuin als hij bij de plantage is. In iedere plantage heeft hij een vriend - zwoegende daglooner voor een karig loon - bij wien 'genoegzaam' juist nog een voordeelige overvloed bevat. En waarom te werken, als het genoegzaam van anderen nog juist zijn nooddrift kan afstaan? Zijn groote zwarte handen spelen met parels als hij de witte rijst in zijn mond schuift; en van speelsche vreugde besprenkelt hij zijn hoofd met regenwater. Hij glimlacht verlegen en sluipt schichtig weg als een geslagen dier, wanneer een blanke hem werk aanbiedt.

Soms zie je hem weken lang niet, de zwarte faun. Bespot hij met het wit van zijn lach de nijvere kolibri's, of bewonderen zijn groote oogen de wijze loomheid der boschlibellen? In de stad orakelt een wijs commissielid: 'De luiheid der negers veroorzaakt de achteruitgang der kolonie'. Maar Amor, onbewust van goed en kwaad, achterhaalt de schuwste eekhoorn, en de apen antwoorden zijn kinderlijke spotternij met een regen van pitjes.

Hoor de echo van zijn lach door het bosch! Hoe diep het resoneert.. Over de kreek wordt het bijna een klacht. Maar onder zijn schreden, die gaan waar hem de groei het weligst schijnt, vormt zich een pad. Door alle bosschen loopen zulke paden, van Amor en zijn duizenden gezellen die het zwerven in bosschen verkozen boven een stadsche slavernij. Ze hebben de koelte onder de hooge katoenboom lief, en de zwarte oevers van de kreek. Met onverschillige nieuwsgierigheid bezoeken ze de stad, voor tijdverdrijf, of om 'n kleurige doek.

Amor, ik weet dat het een hoge gunst is, dat je mijn pakken droeg; en je vrouw was een trouwe min, die nog elk jaar mij een tros bananen bracht, 'dat ik die in welstand mocht eten'. Zelfs nu ik weg ben, verdeelt ze de bananen onder de kinderen van de straat, en veegt ze heimelijk een traan weg. Amor haalt onverschillig de schouders op voor zulk een verkwisting en stulpt spottend de lippen naar zijn vrouw.

Maar als ik ooit terugkeer, is hij de eerste die op de steiger grijpt naar mijn koffer en prevelt: 'oh massa....'

X.

Sinds ik hun verlatenheid leerde kennen, ben ik hun vriend geworden. Ik ben ze nabijgekomen door het gezicht van al hun ellende en door een vriendelijk woord dat een van ons ontsnapte. In de stad was de markt hun domein. Daar zaten ze gehurkt, mannen en vrouwen, achter hun stapels geelgroene sinaasappelen, pyramiden van cocosnoten, boschboeketten van ananas en zuurzak. In het zand speelden de krabben met stroo aaneengebonden en in platte houten bakken zag je het gedeukte roomwit van schildpadden-eieren. Op lage, ruwe tafeltjes spartelde de levende visch, of lag de bruin-gerookte trapoen breed-opengesneden.

De geuren van fruit en visch en zon, en de zure reuk van negers daar doorheen, de donkere, bedwelmende boschreuk, die van broeierige mierennesten en van met blaren bezonken poelen, deze walm gaat over de markt en over heel de stad. Nooit heb ik een beter reukwerk gekend dan de geur van mijn land. En weet ge waarom de negers zoo gaarne de boschlucht meebrengen, hier op de markt?

Op straat en in hun houten huisjes, in de tuin, onder de koningspalmen op straat, en op de stoepen waar ze uitrusten, altijd, altijd die geur. De geuren van Asjanti en Goudkust, de geuren van het Tsaadmeer en Senegal. De doffe odeur van Tomboectoe.

O, het is in een mateloos heimwee dat ze komen en gaan, deze negers. De djoeka's van bosch en heuvelland hebben nog het woud en de bergen; hebben nog de verdekte oorsprong der rivieren en de wilde, schuimende watervallen. Ze betten hun verlangen nog aan de stilste krekken en vergeten hun onbestemde heimwee nog in de roes van de roode-tijger-jacht. Ze hebben nog het geloof in de oude goden en de vrees voor spoken en kwelgeesten. Ze hebben de obia-man die de zieken geneest door fluitspel en dans; de tijger noemen ze 'vader'

en de makka-slang voeden ze met pudding van maïs. Ze hebben zelfs het wijze woord van een missionaris.

Maar de stadsneger eerst is verdoold en vereenzaamd! Dag aan dag dringt zich de noodzaak van arbeid op aan zijn loome leden, terwijl hij liever stilzit en de verloren weelde bepeinst van de zwarte, heidensche kust aan de andere zijde van de oceaan, waar grootmoeders moeder van wist te vertellen.

Arm land, mijn arm land, dat nu de strafplaats zijt van zóóveel verdoolde volkeren der wereld. En zij zien uw schoonheid niet....

De geur die zij meenemen uit de geheimenissen van bosch en kreek, troost de negers in de stad met het lauw herinneren. Ze snuiven het op als schuwe honden tusschen de huizen en aan elkanders breede nek. En ze denken: hoe schoon moet het land van Asjanti wel zijn. Als het avond is - en de avond komt zóó stil, dat geen het weet, voordat hij is vergleden - dan zitten ze op de drempel van hun hut, of met enkele vrienden op de stoepen van huizen. Dan doen veel wondere sprookjes de ronde, van het sluwe spel van de spin, of het geheimzinnig verhaal van de oude vrouw, die vliegt in een vleermuizenvel. Zie, de oudste onder hen tooverd met trage gebaren de gloed der Ivoorkust tegen de hemel.

En later, als de nacht kristallijne schrijn voor hun zwartheid is, de diepblauwe lucht vol spikkelende sterren, dan zoemt er een de akkoorden langs zijn gitaar, en het lied van 'My old Kentucky home' - nooit kan ik het hooren zonder een jonge siddering - dat lied van oud, en bijna verstorven heimwee wordt het eindeloos refrein van hun nieuwgeboren verlangen.

Verloren langs de kusten van straat en rivier, (één in de vloeibare nacht), drijft het lied langs de open vensters en verontrust elke slaap, elke droom met een wijd verlangen naar oud geluk. Ik zie hoe mijn

broertje huivert onder het dunne laken, en hoe een palmboom even trilt in de hoge nacht. Witter wordt het maanlicht over de daken en over de grijze rivier. En uit het raam gebogen, hoor ik het lied van vier negers, triestig, moroos van gebroken stemmen, gebroken accoorden uit blikken gitaar. En twintig, dertigmaal, uren en uren-lang huivert het lied door de stille straat. De negers zitten bijeengedoken tot een droeve bezwering, en een moeder staart angstig naar haar woelend kindje.

In die nacht zijn de verlangens weggereisd naar Asjanti, naar Goudkust, naar verre palmen. De stad werd een tuin.

In die nacht begreep ik het lied van de negers; mijn eigen verdriet van vandaag....

De vacantie

XI.

Het feest van de droge tijd begon, als wij het binnenland in konden trekken. De lucht in de stad werd ijl, de boomen wiegelden loom in de lauwe wind, en alles scheen zachtjes in te slapen. Dan was het thuis een vreugde om manden vol te pakken met het hoognoodige, en met het kleine treintje de rijstvelden langs, al die stille plaatsjes voorbij te gaan, met hun mooie namen: Kofiedjompo, Kadjoe, Maäbo, Abontjeman, Djehdjeh!

Na een paar uren kwam de heerlijke sensatie van het uitstappen. Want dit was een groot wonder: ineens te staan in de felle zon die als in een spiegel schijnt op het spierwitte zand van het Paras-district. De korrels van dat zand zijn zoo groot als kleine kiezels, en de spoordijk waarlangs je nog een half uur moet loopen, - omdat de trein onderweg niet stopt, - ligt als een lange, wit-gloeiende stang te branden.

Geen van de planten die groeien in dit zand zijn te zien in de stad. Het is spichtig en draderig gras, bijeengekropen tot stervormigen groeisels met kleine paarse bloemen, en het wonderde groene weefsel van bosch-markoesa waarin een zoete, grijze bes verborgen zit!

Ook als de zon pijnlijk op onze koppen brandde is ons de weg naar Koetiri nooit te lang geweest. Het was voortdurend luisteren en lachen naar Neef, die de trots en het ideaal van ons jongens was; want hij was een woudlooper als geen tweede.

Tante Maria, - kennen wij al de oude besognes uit de familie? - had wel twintig jaar geleden midden in 't onbewoonde bosch een concessie genomen om hout te kappen en het land te bebouwen. Tante Maria! Een groote, sterke vrouw, dof-koper van kleur, met een stem die de roem van de bosch-echo was. Een oom hebben we nooit gekend; die was al dood toen voor ons de herinnering begon. Maar er wàs geen oom noodig. Was niet onze Neef - Constantijn

was zijn doopnaam - een sterke en vreeslooze man, met een lach als een kind?

Aan een stille bocht van de oude, zwarte Kropina-kreek stonden hun huisjes; één van Tante Maria, één van Neef, één voor de varkens en één voor de kippen. Daarachter lag het bosch, en bij 't bosch was nog een hut op palen, voor de twee koelies die ze in dienst hadden als twee zoons.

Het was langzamerhand een dorp geworden, een heel klein dorp. Tante had het 'Vier-kinderen' genoemd, om het verhaal van 't goede Ros Beyaert, dat een zendeling haar had verteld. Maar de negers en vrouwen uit het Para-district hadden steeds Koetiri gezegd. 't Was wel niet deftig vond Tante, maar de naam Koetiri is toch gebleven.

Van de spoordijk ging er een klein pad het bosch in, dat plotseling koel was en geurig van vochtige varens. Slechts een smalle strook die was platgelopen wees ons de weg langs lianen en dichtgekronkeld hout. Die weg kwam uit aan de kreek waar Neef zijn lange korjaal gemeerd had tusschen de boomen die over het water hingen.

Geen van ons durfde spreken wanneer de boot door het water gleeed. De boomen van beide oevers raakten elkaar in een gotische boog die nòg eens er was in het zwartbruine water, dat telkens opnieuw zoo wonderlijk-helder werd als wij het schepten in onze hand. Geen geluid was er tusschen de muren van 't bosch; slechts het water morrelde knorrig onder de ronde romp van de boot.

'We zijn er bijna', zei Neef, en riep met zijn galmende stem door het bosch: 'Odi-ooi!' Van verre klonk het zacht en gedempt 'Odi-ooi!' terug, van Tante Maria. Het bosch werd opener; tusschen de boomen door wees Neef ons een paar van zijn akkers. 'Ze zijn al klaargebrand voor de regentijd', zei hij, en wrikte met een korte slag zijn

boot in een baai. Op de open plek vóór de huizen, bij 't water, stond Tante Maria te wuiven. Even het vreemde van deze sterke vrouw die ons zoende als was ze een meisje, en we holden al voort naar de huisjes. Koetiri was toch òns eigendom!

XII.

Nu zit ik hier in een vreemde stad, en morgen reis ik, waarheen? Er is een onrust, of liever: een klein verdriet, dat me telkens verder en verder lokt, dat me altijd en immer weer zoeken doet naar iets ouds, naar iets bijna vergetens.

Hoe wist ik toen, mijn arm Koetiri, dat ik van hier het oude verdriet en het verre verlangen zou meenemen, naar de stad, naar een ander land. Hoe wist ik dat het huisje zoo mooi kon zijn onder de kokospalmen; hoe wist ik dat het hooge ruischen der lange blaren nog vèrder zou zingen dan het doffe gebruis van de zee.

Zuid-Zuid-West roept mij de dof-glanzige dag tusschen de lage koffie-haag. O, dit land, eer ik ooit dit land vergat!

XIII.

De dagen waren nooit lang genoeg op het feest van Koetiri. Des morgens nog vóór de zon er was, kwam Neef mij wekken door zachtjes te schoppen tegen m'n schouder. Ik sliep niet in een bed, maar rolde mij in een dunne deken, en lag op de planken-vloer; het was een van de vreugden van buiten, niet te slapen in een broeierig bed. Thuis sliep ik meest in een hangmat, daarom bij Neef op den grond.

Neef had nooit slaap in zijn stem. Nog vóór de eerste vogel zong hij en juichte: 'Vooruit in het water; kom mee, vooruit! De dag moet je doopen, dan wordt-ie een christen, dan kan je 'm aan!'

En op de honderd meter van 't huis naar de kreek wist Neef nog gauw te vertellen, dat het water zoo koud niet meer was als het vorige jaar. Dan stormde hij het water in, met schuimen en spatten, gelijk een jong paard. Maar het water wàs koud. 'Duiken!' riep Neef, en hij dook. Aan de andere oever stak zijn glundere kop boven 't water uit. 'We zullen een kleine oorlog beginnen. Wie 't hoogste kan spatten, die heeft 't gewonnen!'

De val van het water klonk luid in de donkere bocht van de kreek. De verpoeierde regen was zilver in de ongeboren dag. Neef zwom op zijn rug. 'De dag is een luie en trage mulat', zei hij tegen de boomen. Toen ging hij bok staan, om haasje-over te doen in het water. Vanaf de bocht hield vader een wedstrijd met hem; hij won, en lachte de morgen open. De zon krulde over het water met enkele stralen die tusschen de boomen gedrongen waren. Op zijn schouder droeg Neef mij naar binnen!

XIV.

De dag was een schuine helling waartegen de dingen omhoogkropen. Onder stond Tante Maria en bakte cassave-brooden op een open houtvuur in de zwartgerookte keuken-hut. Boven het vuur, aan de roetige zoldering hingen stukken vleesch en visschen, om gerookt te worden. Het korrelig-witte cassave-brood dat in groote platte schijven gebakken werd, had een prikkelige geur; zoo versch was niet de fijnste vrucht. Voor mij bakte ze altijd heel kleine cassave, met zout bestrooid, en geraspte kokosnoot daar overheen. Voor mij werd het extra gemaakt, want ze wist: ik zou naar een vreemd land gaan om te leeren bij vreemde menschen. En zout is het brood van een ander....

De dag bracht nog meer! Met Neef naar zijn akkers te gaan om te zien hoe alles groeide, hoe groot het land was, dat nu weer ontgonnen werd. Hij had een geweer en hakmes, een vormlooze hoed! De honden blaften en renden vooruit. Ook ik kreeg een hakmes en liep vlak achter hem aan, want het pad was heel smal.

Aan weerszijden was het vol-begroeid, dat er geen door-kijken mogelijk was. Je moest heel voorzichtig loopen, want de awarraboomen zaten vol scherpe zwarte dorens, lang en dun gelijk een naald, en dicht opeen als de haren van een mannen-arm.

Tusschen de blaren ritselen kleine dieren, een bange hagedis of een groote bruine tor, zoo dik als een twijg. Nu is er midden over de weg een hek gemaakt, van takken met lianen aan elkaar gebonden. 'Dat is voor de varkens', zegt Neef, 'anders loopen die stommelingen het bosch in.'

Tien minuten verder ligt zijn kostgrond, en daarnaast de nieuwbewerkte akker. De geur waarschuwt je reeds, de fijne prikkelende brandlucht die nog rondzweeft als onzichtbare rook. De nieuwe grond

zag nog zwart van het branden, want op heele plekken was het lage harde gras wel verkoold, maar nog geen asch geworden.

‘Er hebben hier heel wat boomen gestaan,’ zei Neef weer, als hij met blijde tevredenheid rondkeek. ‘Het waren van die heele dikke, vadertje; daar werk je dagen op.’

Zijn stem klonk open en helder over de nieuwe akker, naar alle zijden, waar het struikgewas en de hooge boomen van het woud weer stonden te groeien, ongerept en onverstoord, alsof er nooit een akker tusschen hen was platgebrand. Zijn stem ging verder, in de natte donkerte van het bosch, en ritselde tusschen de blaren. De zon scheen den glans van versch-gebakken brood over zijn kop en handen. Zijn groote hand sloot om de riem van zijn geweer, die hand waarmee hij boomstronken geroid had, grooter dan hijzelf, en die ik niet-eens beklimmen kon.

‘Over drie maanden moet je zien hoe de zaak hier staat te groeien. 't Groeit je haast veel te hard, en er is geen wieden aan zoo'n akker als eenmaal de regentijd begint.’

Constantijn lacht. Hij lacht altijd als hij tegen mij spreekt. Ik geloof ook dat hij lacht als hij mij zijn korte, onbehouwen briefjes schrijft, - 'n paar keer maar in 't jaar, - die heelemaal met zoo'n groote stoomboot de oceaan over moeten: ‘Gisteren schoot ik een tijger. Zoo'n vuilik. Tante Maria heeft mij gezoend van blijdschap.’ Ik zie zijn open gelaat; hij heeft geen uitbundige lach, maar een glimlach van heel stil weten, een woordeloos peinzen dat zweeft door dit geluidlooze land, met de trage wiekslag der blauwe kapellen, dronken en loom van de volle scheuten zon.

Op de kostgrond groeit alles dat het een lust is. De cassave spreidt zijn breede handen uit, en onder haar scharrelt het lage, kruipende groen. Neef gaat op zijn hurken zitten om wat te rooien voor Tante

Maria, anders moppert ze weer dat haar gasten te kort zullen komen. 't Moet nog een beetje droog blijven, denken we samen. Neef breekt een nappie-wortel door, die helder paars ziet, zoo paars als nergens een kleur dan misschien op de bodem van een markoesabloem. 'Die grond is niet kwaad,' lacht hij weer, 't is alleen maar de moeite elk jaar je akker ergens anders te maken.'

De hond is uitgescharreld in het bosch tusschen de bruine nattigheid van rottend loover, waaruit deze vruchtbare grond wordt gemaakt. Hij komt zijn baas de hand lekken, die hem elke maand bloed met kruit van een volle patroon geeft, om hem kras en wreed te maken voor de jacht, en 'n inenting tegen de slangen.

Maar hij kent z'n baas, en weet dat het tijd is om naar huis te gaan. Geen boom beweegt, geen blad ritselt meer; de zon staat steil boven de kostgrond en brandt een ernstige donkerte in het groen van 't groeisel; fel weerkaatst het licht in onze oogen en prikt zweetdruppeltjes op je gezicht en oogen. In het bosch is het water koeler, en de hond ligt al in de schaduw van een kokosboom te slapen, als wij bij Tante Maria terugkomen.

XV.

Het prettigst zit je achter op de ronde punt van een kleine korjaal, die de kop ver boven de strooming uitsteekt, terwijl het water zangerig morrelt onder tegen de bolle bodem. En zoo moet je van Koetiri af de bochtige Koeropina-kreek ‘naar beneden’ varen, waar het avontuur je brengt, met rustige parelen en even wrikken tegen de gewillige boot, uren ver; dan is 't land een lang verhaal dat je elke dag weer verder verteld wordt. Des morgens vroeg kappen we een bananenboom in flinke mooten, en laten die de kreek afdrijven. Het doel van 't avontuur is ze in den middag terug te vinden, en op te visschen als walvisschen. We vertrekken beiden, Joop - dat is m'n jongere broer - en ik, ieder in een korjaal. Een klein eindje gaan we samen, dan neemt Joop een andere arm van de kreek, die heel smal is en 'n beetje angstig van de grijnzende rhizophoren met hun augurk-stengels. Ik stuur mijn boot zachtjes verder door de gladde kreek.

Een zoete, bruine geur walmt op uit de duistere diepte waarin langs alle zijden het bosch verglijdt. De stilte weert de zon, die moet schitteren boven de bladeren, en slechts hier en daar valt het licht als een gouden blaadje omlaag. Mijn boot drijft dicht langs de kant, daar waar de blaren zwart-bruin zijn van de natte grond. Tusschen de stammen zie ik de kralige kop van een roode slang, die half-opgericht ligt te peinzen naar het donkere water. Hij beweegt zich niet, zelfs niet om het fladderen van een verliefde boschkapel.

De kreek is een lange nis geworden; in een nieuwe wereld waar blaren en takken, dieren en menschen elkander niet weren, in één lijdzaamheid om de stilte van dit bestaan. Dan gaat de kreek zachtkens open, de lichtplek tusschen de blaren wordt breeder en breeder, en elke bocht brengt een nieuw wonder nabij. Er passeert een vrouw, die nauwlijks opziet als zij ‘odi’ zegt. Vóór in haar boot liggen groene trossen bananen, waarvan ik even huiver bij het herinneren dier geur.

Nu is het als een wijde vijver, waar ik wacht, in een schaduwplek. En nu het weer heelemaal stil is, komen de watervogels een voor een achter de rhizophoren vandaan. Hun wit en grijs, dat gloeit in de middagzon, tuurt vanaf hoge, dunne pooten naar het spiegelbeeld in de bruine glanzing. Voorzichtig stappen ze over de plompe-blaren en doopen hun spichtige bek daar waar het wier gegroeid is tusschen de duistere kronkels van hun verborgen stelen. Eén is er, een groote grijze vogel, die staren blijft naar een eenzame waterlelie tusschen de blaren. Zij vergat haar kelk te sluiten, en nu fonkelt de zon daarin als een rijpe vrucht in een hand.

Mij lokt deze lelie, één enkele bloem tusschen zóóveel licht, tusschen zooveel groen.... Ik duw langzaam mijn boot langs de oever, naar de plompe-blaren. Er ritselt een blad langs de houten wand. Heidaar! Eén, allemaal, daar vliegen ze weg, verschrikt, witte en grijze schittering in de middag.

Ik buig naar de bloem die een wondere geur heeft, zoo duizelend dat ik blijf peinzen gelijk de groote grijze vogel, en ik weet niet waaraan. Het koele water is zilverig om mijn hand, en als ik de bloem omhooghef tusschen mijn vingers, komt een lange, bruinrose steel mee omhoog, als een waterslang. Maar een kind in dit land denkt niet aan een symbool. Later, later, mijn kleine jager, daar waar de straten te nauw zijn voor auto's, voor fietsen, voor menschen. De oogen van een die te haastig voorbij gaat, een bloem, witte bloem, déze bloem, alleen op het groote, bruine water van een oude kreek....

Ik heb de lelie geplukt voor moeder, en ze voorzichtig neergelegd op de bodem der boot.

Toen is Joop gekomen van de andere kant, en een half uur ver hebben wij de bananenboomen weer opgevischt, vier stukken van de vijf. Alleen onze jonge honger waarschuwde huiswaarts te keeren.

XVI.

Vader was van de jacht weer thuisgekomen met Constantijn. Nooit konden wij vlug genoeg hem ontdoen van zijn jas, zijn hoed en zijn zware laarzen, want eerder vertelde hij nooit zóó goed het avontuur van de jacht. Maar ditmaal werd het vergeten, want Neef en hij hadden een hert geschoten; het lag op zijn rug tusschen hen in, met wijd-gespreide pooten, een edele ontreddeering. Triestig staarden wij in zijn gebroken oog, nog vochtig van zijn laatste tranen. Maar Neef ging aan de rivier-oever staan, en hield zijn handen voor zijn mond gelijk een hoorn. En hij blies luide stooten daardoorheen, die galmden over het water en door de bosschen aan weerszij en aan den overkant. Het was een donker, vreugdig hoornspel, dat wijd-uit ging naar al de geburen die het hooren wilden. En nog geen half uur verliep, of daar lagen wel tien korjalen gemeerd in het haventje van Koetiri. Al de naaste geburen waren gekomen voor de verdeeling van het hert. Daar was een oude neger - Oom Heintje noemden wij hem - van wie men fluisterend vertelde dat hij toover-dranken maakte. Hij had een kroezige, geelgrijze baard. En daar was A-Nau, een brommerige chinees die varkens kweekte en ze altijd bij elkaar riep met een krijschend 'hoed-hoed!' en 'deh-deh!' waarom wij steeds danig moesten lachen. Daar was de brigadier van de naaste politie-post, en Hiëronymus, de struische knecht van den missionaris. En nog meer mannen die tegen ons lachten en Neef uitbundig feliciteerden met de prachtige jacht.

Het eerste stuk mocht vader kiezen, want hij was de gast. Dan kwam Neef, die het schot gedaan had, en Tante Maria, omdat zij z'n moeder was. En daarna Oom Heintje als de oudste, en vervolgens ieder naar zijn leeftijd en het aantal jaren dat hij de grond rondom Koetiri bebouwde.

Er werd nog wat na-gepraat over het droge weer en de prijzen in de

stad, maar toen de korte schemer kwam, vertrok ieder schielijk naar zijn vrouw. Ik weet nog, dat vader toen zijn arm om mijn schouder sloeg, en met mij over de witte weg wandelde naar het water. ‘Als je ooit leest of hoort spreken over Communisme,’ zei hij, ‘dan moet je altijd denken aan dit wat je zag. Dát is communisme’.

Thuis is er later nog vaak gelachen om m'n jongensvraag: of communisme hetzelfde was als communie. Maar vaders antwoord was wijzer dan wij toen begrijpen konden: Communisme met een rein geweten is óók: Christus in de harten van de mensen.

Constantijn was achter ons komen staan bij het water. ‘De vorige week schoot A-Nau een tapir’ zei hij, ‘daar heeft heel Koetiri drie dagen van gegeten.’

‘Ik wilde dat ik altijd hier kon blijven,’ zei Vader, en lachte met zijn glimlach, die altijd blij en vermoeid is tegelijk. Ik hoorde niet meer wat ze verder spraken; de vreemde avondlijke roep van een vogel hield mij bezig. Voor de herinnering aan zijn droeve roep heb ik later mijn Marx en Malthus' statistieken opzij gelegd. Eén minuut lang leek mij de stadsgracht het zwarte water van Koetiri.....

XVII.

Zoo luid wij lachten overdag, zoo ingetogen maakte ons de avond. En dikwijls heb ik dan willen schreien; ik zòu geschreid hebben, als ik wist waarom. Het huisje was maar heel weinig verlicht; op tafel stond een kleine olielamp die schaduwen in plaats van licht wierp op de wand. Op de grond werden de matten uitgespreid, en in een kring gingen wij bij elkaar zitten. Dan kwam ook een van de Hindoe's, een prachtige, stille figuur met een kortgeknipte baard. Ik vond dat hij op Christus leek - was het ook omdat hij zoo stil glimlachte? - doch hij heette Manggaï.

De avond sloot zich heel dicht om ons heen; buiten blafte de hond van Constantijn met enkele felle kreten, en als iedereen zweeg, hoorde je het zachte ronken van het bosch. Maar Manggaï deed wonderbare verhalen van fakirs en tovenaars, of vertelde de kleurige geschiedenis van Hassan en Hussein. Als er bezoek was van Oom Heintje, vertelde die altijd neger-verhalen waarom je lachen moest, immers, hoe kan een spin zoo slim zijn?

Ook Tante Maria wist te verhalen, maar dat waren heusche gebeurtenissen uit de slaven-tijd. Wij zaten angstig te luisteren, en mijn broertje kroop dicht tegen mij aan, want was het niet of wij buiten nòg het kermen hoorden van de negers, bloedend onder de felle slagen van een balata-zweep? En wat kon Vader ernstig kijken bij die verhalen! Er kwamen rimpels op z'n voorhoofd, heel diepe, die hij ook kreeg als een van ons ondeugend was. Soms ging hij opeens de luiken opendoen, terwijl hij toch weten kon, dat er dan muskieten en glimwormen, nachtvlinders en torren naar binnen kwamen. Dan zag je de nacht door het venster als een heel leelijk, zwart gezicht.

En de stem van Tante Maria werd schel en luid als ze vertelde van het onrecht. Manggaï liet zijn hoofd steeds dieper zakken, oom Heintje maakte profetische gebaren en zuchtte een langerekt 'Oooh!'

dat in een heele melodie moduleerde. Constantijn speelde met het mes aan zijn gordel.

Maar Vader was de eenige die benauwd werd; er kwamen zweetdruppels op zijn gezicht. En nú weet ik het, nú eerst weet ik waarom. Vader, jij kent het witte Gouvernementsgebouw en het groote 'Bureau van Financiën', dat een toren heeft en dikke, valsche kolommen. Jij kent de dwaze regeeringsbesluiten allemaal, die niemand begrijpt, maar die een vreemd onrecht zijn moeten, nòg, nòg! Jij weet dat nimmer de slavernij werd afgeschaft, noch hier, noch elders. Allen bleven slaaf van hun zelfzucht. En het oude land, het arme zwarte land dat dagelijks nog meer ontredert! Allen vluchten, allen verlaten het zinkend wrak in groote steamers. Alleen jij, oude kapitein, blijft, en staart naar de grijzen einder tot het einde.

Vader, mijn geest is bij je! Mijn gedachte rent met je langs de savanna's, sneller dan het opgejaagde hert. Zullen we nog ooit het kamp bereiken, het oude kamp van onzen voorvader, die nòg zit te wachten bij het rookend vuur, en traag de tabak kerft in zijn gerimpelde hand en de tapanà roert voor de vredesdrank.

Vergeef je oudste zoon die nu voor een bureau te schrijven zit, de laatste hoofdman van een volk, dat stierf voorbij het liefelijk dorpje van Tante Maria, in een leege, witte vlakte.....

Het gezin

XVIII.

Voordat ik er was, moet het gezin zoo klein geweest zijn als een poppenhuishouden, want je had alleen Vader, Moeder en Paulus. Paulus was een djoeka-jongen van zestien, even dom als hij zwart zag. Een missionaris had hem naar de stad gebracht, maar hij had een veel te harde kop om op school te kunnen leeren. Daarom was hij bij vader in dienst gekomen 'om manieren te krijgen'.

In die tijd was moeder anders dan nu, en toch hetzelfde. Ze zat stil bij het venster witte kleertjes te naaien van dunne doorzichtige tulle, en op het witte dek borduurde ze een zijden rand van schelpjes. Ik weet dit zoo goed, omdat het later precies zoo was, toen het broertje komen moest. Alleen: in die tijd zat ik op een bankje aan haar voet een boek te lezen, en vertelde ze verhalen van Amerika en Australië, en de kinderen van kapitein Grant, terwijl vroeger Paulus dwaze dingen deed in huis, hijgend kwam binnenhollen omdat hij de eerste politie-agent die hij tegenkwam aanzag voor een spook, of bevend kwam vertellen dat hij een man zag zitten, op een wiel dat draaide, terwijl de man tòch niet draaide.

Er werd om Paulus veel gelachen in huis, en iedereen hield van hem, omdat ik er toen nog niet was. Daarna heeft hij het voorgoed verkorven. Toen vader een kinderwagen kocht, vroeg hij: Tio, is dat een tentboot op wielen? Zijn gezicht had iets van een aap die lachen kon, maar het doopwater had hem de zuivere oogen van een kind gegeven. Moeder heeft mij later - kort voor ik wegging van huis - verteld welk gevaar ik al aanstonds bij mijn komen meebracht. Zoo is het altijd gebleven; want van dien dag af heb ik hand in hand gewandeld met een bleeke vriend; hij is mijn liefste kameraad, en de eenige die het einde weet van deze eenzaamheid. Des nachts als ik slaap blijven zijn oogen steeds gericht op mij; ik zie ze als fonkelende kersen aan een zwarte tak of als felle brillanten in een avondétalage.

Maar die eerste dag dat hij bij me was, waarom moest hij de anderen zoo laten schrikken, waarom mijn moedertje angstig maken, die zoo bleek lag tusschen de witte lakens?

Ik wilde dat ik nog eenmaal die schreeuw kon hooren, de schreeuw van een pasgeborene om het leven, de schreeuw waarmee hij zich losrukt van het moederlichaam. Ik wilde, nu ik op mijn voorhoofd getatoueed voel Isaías' brandmerk: 'Clama, ne cesses' dat ik nu-nog de kreet kon hooren waarmee ik, na doodsgevaar, voor het eerst het leven riep; het leven dat ik zoo onstuimig bemin, bijna evenzeer als de dood.

Want nooit heeft een kreet van mij zóó ver geklonken, nooit is er een zóó doordringend geweest. Heelemaal tot het eind der wereld, waar God speelde met nieuwe sterren klonk die schreeuw in een open echo. En God heeft even zijn gelaat naar mij toegewend; hij zond zijn engel die het leven was, mijn bewaarder en mijn kameraad, mijn dienstman en mijn tweelingbroeder, mijn lieve trouwe engel. Hij is het leven en de dood tegelijk, omdat hij de bewaarder van het Later is.

Moeder heeft mij bij zich genomen en mij gekust op het haar dat zoo zacht was als de wimpers van een hinde. Later als haar lieve hand streek over mijn hoofd zei ze: 'wat is je haar hard geworden en stijf'. Moeder, je glimlachte toen je dit zei, want je kent al de regen, de zonneschijn en de barre schroei die kwamen over mijn jongenshoofd. En bewaar je niet - ik wéét het - nog een enkele lok van mijn zijge kinder-haar? Ook jij bent eenzaam, moeder, als ik en vader en alle anderen.

Een slapend leven in kanten omhulsel hield Vader in zijn armen; toen mijn oogen open gingen hief hij mij omhoog, zoo hoog hij kon

naar de hemel. Dit heeft hij nog vaak gedaan. Het is alles wat hij voor mij gedaan heeft en nóg doet.

Toen Paulus mij zag, riep hij juichend: Kijk, zijn hoofd is juist een kalebas. Je moet hem opensplijten en twee drinknappen er van maken. Paulus is de eerste tegen wie ik gelachen heb, want de tantes keken zeer verontwaardigd toen hij dit zei. Iedereen kwam om mijn bedje staan, iedereen sprak over mij en noemde mij met de liefste namen. Alleen het kind verkoos de sublieme eenzaamheid van een stoorlooze slaap. Maar Paulus werd diep gegriefd in zijn onbegrepen djoeka-hart; zóóveel verwaarloozing was ondragelijk voor hem. Moest zúlk een kind, zúlk een marmot zijn meester zijn? Eens kwam hij stilletjes bij mijn bedje staan. Ik was nog te dom om te zeggen: Lieve Paulus ik nou veel van je; het spijt me, dat je veronachtzaamd wordt om mij. En nog altijd ben ik te dom voor zoo iets.

Met zijn platte zwarte kop vlak bij de mijne bekeek Paulus mij aandachtig, wel tien minuten lang. ‘Klein kaal mormel,’ zei hij, ‘brul-aap, bosch-konijn.’ Ik werd bang en trok vieze gezichten. ‘Bah, nu lijk je op een stokoude vrouw’, zei Paulus. Er kwamen tranen in mijn oogen en ik begon te schreeuwen.

‘Hee,’ riep Paulus. ‘Kijk zijn oogen! Het zijn net glazen knickers geworden; ik zal ze er uit steken om er buiten mee te gaan spelen met de jongens....’ Terwijl moeder binnenkwam hoorde zij wat hij riep. Zij schrok, en niets hielp, Paulus mocht niet langer bij mij blijven. Hij is weer naar zijn Djoeka-dorp vertrokken, diep in het Saramacca-district. Zie, zoo'n egoïst was ik al van af mijn eerste dag.

XIX.

Bij regenweer werd het huis geheimzinnig-donker en stil; als de heldere Octoberdagen kwamen, hadden alle kamers iets feestelijks. Zoo herinner ik mij mijn jeugd: een vreemde wisseling van trieste en feestelijke dagen. En binnen het veranderlijk getij van weken en maanden, bleef het onveranderlijke goed-zijn van moeders glimlach en vaders woord.

Op de regendagen, ze duurden soms weken aan één stuk, zaten wij zoo heimelijk bijeen in de kamer, alsof het huis een kerk was, heelemaal afgesloten voor al het andere buiten. De vensters hadden groote groene luiken, die vroeg gesloten werden, omdat de regen anders zoo hard naar binnen kon waaien. Daarmee sloot je de schemer in huis. Buiten ruischte de regen, zwaar en suizend. Je hoorde hem in de verte al aankomen, uit het bosch, eerst met zacht geloei en grommelend, dan als een lang geroep. De lucht werd pikzwart, en de enkele haastige stemmen in de straat kregen een vreemde echo. Dan wist iedereen dat het spoedig regenen zou, en veel. Alle huizen werden gesloten, de straten kregen een doodsch aanzien, en voor je het wist, daar stroomde het water met dikke volle stralen in de straat.

Het gaf de vreugde van een spel, uren-lang ernaar te kijken, hoe de lange spichtige regenstralen putjes sloegen in de grond, die weer opsprongen als kleine fonteintjes met een platte kop, en uitvloeiden in kringetjes die grooter en grooter werden, naar mate er meer water kwam op de straat. Als je de regen van buiten-af bekeek, behield ze iets zonnigs, iets van de straat; terwijl je wachten moest onder een balcon werd ze zelfs feestelijk. Maar binnen in het gesloten huis was alles heelemaal anders. Hoe droevig maakte de regen je dan.

De lichte wanden kregen tinten van bruin en grijs, en boven de deur hing een porceleinen bord waarop een mannetje geschilderd was die stond te hengelen bij een vijver, onder hooge geelgroene boomen. Gek

dat je daar altijd naar kijken moest als het regende. Het was alsof het mannetje daar stond in de openheid van een ver, vreemd land; droomerig wuifde hij met de hengel; ook de boomen hadden kruinen die je nooit ziet, die je misschien alleen tegenkomt in de verborgenheid van een ver, vreemd land.

En als we zoo stil in de kamer zaten, en de zon had zich diep in een dichte wolk weggeduffeld, dan haalde ik Vader's Rembrandt-platen voor den dag; ik kende ze al van buiten, want iedere week liet hij ze ons zien, en toch, als het buiten regende, dan was het alsof ze veel mooier werden, alsof er een nieuwe, donkere gloed kwam over de 'Steenen Brug'. Dan werd het verlangen geboren om te gaan reizen, heel vèr weg, om eens op die brug te staan, onder hetzelfde goudbruine licht, of in hetzelfde bootje te varen naar het licht toe....

Maar hoe droef en eenzaam maakte je niet de wijdte van zoo'n landschap. Je voelde je zoo vreemd als je er lang naar keek, en je vermoedde vaag, dat later het reizen wel iets heel droefs, iets prettig-droefs moest zijn. Iets van Parcival door een donker bosch op zoek naar de Graal; een droom waarin je wandelt langs vreemde kreeken. En in éézelfde droom vertelde vader, dat Holland mooi moest wezen, Holland dat wij beiden alleen maar kenden van Rembrandt-platen en van Ruysdael....

Buiten regende het, bleef het regenen, uren lang.

XX.

Ik bid u, denk met een liefdevol hart aan de jeugd van Maldoror. Het verdriet, zóó ver weg te zijn van dit heerlijke Zuid-Amerikaansche land, o dit verdriet vooral heeft hem krankzinnig gemaakt. Maar bedenk eens wat hij schreef over de nietigste dieren, bedenk wat hij schreef over de honden! Van de honden daarginds, hoe juist heeft hij het felle leven beschreven. Ze blaffen de nacht open, ze blaffen de nacht aan stuk tot zilveren flarden; overdag blaffen ze de straat vol bloedroode wimpeltjes. Hijgend loopen ze de wegen langs, ze lekken de zon met hun hangende tong; als het avond wordt, kauwen ze 't jonge gras.

Maar in het vreemde land heeft Maldoror de teerheid van dit alles vergeten; het teere is in felheid opgebrand. En toch, te trouwe kameraad van mijn jongenstijd was 'Soun' onze hond, dan dat ik hem hier vergeten kon. In de verte hoor ik nóg zijn jankend geblaf.

Ik kreeg hem toen hij nog heel klein was en wollig, met een beverig staartje, 't Was een echte Indianenhond, en een missionaris had hem voor ons meegenomen naar de stad als geschenk van kapitein Georges. Hij leefde samen met de schildpadden en de marmotten die wij hadden en met de kleine aap. De tuin was als een oerwoud, maar je moest op je hurken gaan zitten om dit eerst goed te beseffen. En Soun was de koning van dit woud, leeuw en tijger tegelijk.

Het was een wonderbare hond, want hij kon lachen, en daarom ook schreien; als er muziek was kroop hij heel droevig in een hoekje, en als er iemand schreide liep hij kwispelstaartend er omheen en riep met korte blafjes. Op de verste wandelingen liep hij mee en sprong over alle slooten; dan haastte hij zich terug, want hij liet mij nooit alleen. Des nachts rustte hij niet, voor hij een-voor-een aan onze bedden gesnuffeld had.

Eens op 'n dag was hij weg, en het duurde weken eer hij terugkwam.

Wij dachten allen dat hij al dood was. Maar ik denk dat hij naar het bosch ging, waar zijn wolven- en vossen-familie nog woonde. Want ruig en wild kwam hij terug, en hij sprong tegen mij op met een krijschend geblaf. Uitgelaten liep hij het heele huis door en rende de tuin in, op en neer. Toen het avond werd is hij gaan liggen op zijn oude plaats. De volgende morgen lag hij te stuiptrekken, en tegen de middag stierf hij.

Nadien heb ik nooit meer een hond willen hebben.

XXI.

Achter in onze tuin stonden twee kleine huisjes, lage krotten van slechts één kamer; het waren vroeger slaven-woningen geweest. Maar nu.... het was een wondere wereld, het leek wel een stadje op zichzelf, want sinds menschenheugenis woonde in het eene huisje een stokoude negerin, en in het andere woonde een mulat, bocheltje van nauwelijks een meter hoog.

De tuin was groot, en je moest een heele wandeling maken langs de markoesa, de rozen, de balsaminen, de groote steenen put - groen en diep, als je erin keek zag je alles heel donker weerspiegeld, en de emmer maakte zoo'n zonderling, in-droevig geluid daarin - tot aan de tweede tuin, waar je een breede vijgenboom had, een granaat-appelboom die altijd met z'n vermiljoenen bloesem strooide, en een hooge sterke kersenboom, die achter de twee slavenhuisjes stond.

Al heel jong was me die wandeling zulk een zonderling genot, want Gran, de oude negerin keek zoo vervaarlijk met twee gelige oogen, en ze zei zonderlinge woorden, die je toen maar half verstond. En wat liet ze niet zoo'n R grommelen en rollen als ze haar sibyllijnsche verhalen deed. En dan, dit was de clou, na afloop kreeg je altijd van haar een heet-geroosterde banaan of pudding van maïs. Toen ik op 'n keer iets hoorde van de geheimzinnige oude vrouwen die des nachts in het vel van een vleermuis de huizen binnenvliegen, dacht ik: Gran zal vast wel zoo iemand zijn; hoe kan ze anders zoo rijk wezen? Grootmoeder hield haar milddadigheid ongeschikt voor kinderoogen, en.... Gran heeft voor ons lang dezelfde vriendschappelijke en tuchtige waarde gehad als Sinterklaas in Europa. Op een Zondag vonden wij haar gehurkt in een donker hoekje van haar huisje zitten, toen het al laat op den middag was, en haar deur nog gesloten bleef. Ze bewoog niet, en kinderlijk eenvoudig zei vader: 'Gran is dood'.

Haar buurman met wie ze zich nooit bemoeid had - haar tachtig jaren bekeken hem altijd een beetje verachtelijk - bleef langer in leven. Hij was zoo'n beetje kleermaker, droeg een stijf wit frontje dat als een boezem naar voren stulpte, omdat zijn rug naar achter gestulpt was. Hij sprak met een hoog, schel stemmetje en noemde ons altijd 'klein-heer', waarschijnlijk om aan zijn eigen volwassenheid uitdrukking te geven. Hij was tamelijk ontwikkeld, sprak Hollandsch van een komische gebrokenheid, die wij jongens nooit nalieten te parodiëren als wij met hem in gesprek raakten.

Zijn grootste liefhebberij was plaatjes te knippen uit Engelsche illustraties, en die met een spel of naald tegen de houten wand vast te prikken. Zoo kwam zijn huisje vol te hangen met King-Edwards en Queen-Mary's, Derby-winners en zinkende oorlogsschepen, en met onvermoeibaar geduld antwoordde hij op al onze vragen: wat is dit, en wat is dit? Hij zat steeds op een kist die bruin-gepolijst was van 't jaren-lang zitten, en wij moesten altijd op de drempel van zijn huisje gaan hurken, want een stoel had hij niet; trouwens, daar had hij ook geen plaats voor.

Jakie was een vroom man en een beter zedenmeester dan Solon. Zijn resignatie - hij was mulat - was wezenlijk een beetje Grieksch, en ik geloof best dat hij aan God dacht als aan een enorm steenen beeld, waarvoor wij allen hebben te buigen en te offeren. Niet spotten met ongelukkige mensen, en: de ouderdom eeren, waren zijn twee voornaamste lessen. Eens zeide hij dat hij koude-koorts had, en vroeg ons met hem mee te loopen naar het hospitaal. Hij beefde achter het witte frontje. Een groote poort sloot zich achter hem, en héél klein stond hij naast de portier met snorrebaarden. 'Heeft u papieren van de politie?' vroeg de portier. Hij schudde van neen met het gerim-

pelde hoofd dat tusschen zijn bonkige schouders rustte. Toen zakte hij in elkaar.

Wij hebben nooit iets méér van hem geweten; familie had hij niet, niemand heeft hem begraven.

XXII.

Onze tantes woonden een klein eindje buiten de stad, daar waar de eerste plantages begonnen. Ja, het moet vroeger zelfs afgelegen geweest zijn, dat wat nu bijna de stad zelf is. Ze woonden gedrieën, ongetrouwde zusters, één die de boerderij dreef (maar des avonds maakte ze fijn naaldwerk, kleurige paramenten voor een missionaris), een die een schooltje hield voor de arme-kinderen uit de buurt, en een die bad; of eigenlijk, ze baden alle drie heel veel, maar één speciaal bad, en deed haar werk als bijkomstigheid, zoals wij gemeenlijk werken, en bidden als bijkomstigheid.

Nog altijd heb ik geen merkwaardiger mensen ontmoet als deze drie waren; en ze hielden van ons met een hartelijke, bijna moederlijke liefde. Toen het schooltje nog bestond, was dat mij het liefste, want het was een heel bijzondere school, een school zonder leerplichtwet, met iets van een buitenfeest.

Twee groote schoolbanken, waar je wel met z'n tienden in kon zitten, stonden in de schaduw van een hooge manja-boom, vlak bij een oranje-haag die zóó zoet geurde in de middag, dat de bijen ophielden te zoemen, en in slaap vielen. In dat schooltje leerden wij zingen en lezen. Een enkele keer ook schrijven. Maar in plaats van rekenen leerden de meisjes allerlei naaldwerk, onderwijs werd door de anderen hardop voorgebeden. Tante vertelde heel dikwijls ook prachtige verhalen van de heiligen, en sprookjes van Anansie de spin. Als het schot van de middag gevallen was, kwam de andere tante die altijd bad - maar ze kookte voortreffelijk - en bracht het middageten, dat we meestal aten van een groot verschgeplukt boomblad, zoodat het heel bijzonder geurde. En als dat gedaan was, mochten wij de tuin in om vruchten te plukken.

Het was te mooi en te poëtisch om lang te kunnen duren, want tantes liefde was niet gediplomeerd en 't schooltje voldeed niet aan de

wetten die spreken over ‘roosters’ en ‘leerplannen’ en zulke vreeselijke dingen meer. Mijn lieve tante is ook vroeg gestorven. Ik herinner mij dat zij mooi was, en alle meisjes van wie ik hield, leken een beetje op haar.

Toen de school voorbij was, werd ik net oud genoeg om de farm heel goed te leren kennen. De koeien hadden prachtige namen: ‘Vriendschap, Trouw’, andere heetten ‘Voorzichtig’ of ‘Blij’. Het is heerlijk zulk een boerderij te hebben, 's Nachts wonen de beesten in een open stal waar verse bundels paragrass liggen, die zoo heerlijk frisch en vochtig ruiken, en die je altijd doen denken aan morgens waarop je een prettige wandeling maakte. Op het weiland dat even golft, groeit er maar 'n laag, mager gras, dat terecht ‘beschuit-gras’ genoemd wordt, en een betere soort die ‘Gods dood’ heet. Achter in het weiland, daar waar het grenst aan een awarra-bosch, was er een vijver waarin je ook visschen kon, en bezijden stonden er allerlei vruchtboomen, wel twintig verschillende soorten.

Mijn tante kon de wildste koeien baas, en verzorgde ze altijd zelf. Soms sloeg zij dikke slangen dood met een knuppel, als zij de koeien ging halen of als zij ze des morgens melken ging. Des middags lagen de beesten te slapen, of ze loenschten loom naar een zoemende vlieg. Dan kwam de avond die daar zoo vredig was. Het moe geloei bleef droevig toeven over het weiland en dreef langzaam door de boomen die even bewogen. Met breede bekken slurpten de koeien hun meel-en-water uit de volle emmers en lieten het tevreden en verzadigd sijpelen uit hun geeuwende mond. Als de stal gesloten was kwam tante naar binnen, haalde voorzichtig satijn en zijde uit de kast, en zat tot laat in de nacht te borduren.

Mijn goede tante die altijd bad, las voor van Franciscus en de

vogeltjes, of vertelde van vader, toen die een kleine jongen was, en van grootvader die ik niet meer gekend heb.

Misschien heb ik daar voor het eerst, bij mijn tantes, de eenzaamheid leren kennen, want ieder leefde daar zoo stil voor zich heen, dat elks schoonste gedachte wel nooit uitgesproken zal zijn. Elk woord was er liefdevol, maar - was het juist dáárdoor? - alles was er zoo droevig, vereenzaamd, afgekeerd van dit leven. Iedere beweging, iedere arbeid was er als het onwillekeurig gebaar waarmede deze aardschheid afgeschud wordt, die immers afleidt van het innerlijk vertoeven in de hemel. Ik denk dat veel engelen er hun verblijf gezocht hebben, want alle blikken dwaalden naar het open Christus-gelaat dat er hing, en terug naar de menschen die vlak-bij zaten, en telkens weer ontdekte je de heimelijke aanwezigheid van iets dat niet van deze wereld is.

Maar de grootste liefde blijft onbegrepen, en niemand heeft ooit durven zeggen, dat dáár een stuk van de hemel begon; het eenzaamste stuk.

XXIII.

Hoe dikwijls heb ik niet de dag zien komen door het hooge raam van mijn kamer, vanwaar je over de daken de verre, rose ochtendlucht kon zien, en tusschen de huizen de grijze rivier, die schuimend sloeg tegen de steenen, onder aan de kade. In de stilte van donkere ochtenden, nog vóór de zon er was, heb ik leeren luisteren naar mijn hart, heb ik mijn eigen angst leeren ontdekken, heb ik mijn eerste syllogisme leeren maken met major: de wereld, en minor: ik. Maar toen leefde ik het als een droom, waarvan je je ganschelijk geen rekenschap behoeft te geven.

De kamer was niet langer een kamer meer; ze was een paleis, afgesloten van alle rumoer rondom; en binnen haar muren konden alle droomen bestaan. De schoonste lagen dichtgevouwen in de bladen van een boek, (want wat vindt je anders in een dierbaar boek?); maar teveel waarde hechtte ik nog aan de namen van Boeddha, Plato en Nietzsche.... Later immers zag ik, hoe nameloos de rechthoekigheid is van het kruisbeeld, en hoe simpel de wijsheid is van liefhebben-zonder-maat.

Het is de eenzaamheid, besloten in een kamer, - in een huecksken met een buecksken, zegt Thomas van Kempen - die ons leert liefhebben zonder maat. Want waar zullen wij in eenzaamheid een maat vinden om te zeggen: dit is teveel? In eenzaamheid is tegenover onszelf elke liefdedaad als verspild: je opent het venster en laat je duiven vrijelijk uitvliegen, werwaarts zij willen. De een verdoolt in de blauwe lucht, een ander vliegt zich dood tegen een avondvenster, nog denkend dat hij op een ster belandt. Een derde duif strijkt neer op het dak van een vreemdeling; is er ooit één die terugkeert met een olijftak?

Maar de eenzame bewoont een hooge kamer, vanwaar hij over alle daken ziet; hij laat zijn vogels los, omdat een vogel vrij dient te zijn

en niet gekooid; hij geeft zijn liefde aan iedereen, omdat de liefde gegeven dient te zijn, wil ze bestaan. En slechts de eenzame geeft alleen om te geven.

Nu beef ik wel eens bij het ontwaken als ik - teruggekeerd van welk eer verre reis - weer plotseling denken moet: een nieuwe dag. Maar toen.... Uit de slaap tuimelde ik telkens weer het leven in, zoo blij als iemand uit de nachtstraat binnentreedt in een feestelijk verlichte woning. Hoe dikwijls keek ik niet uit het raam of de dag nòg niet kwam.... En als de wolken witter werden en enkele stemmen riepen in de straat, dan sloot ik het boek en zocht het open land, de breede straatweg langs de rivier.

XXIV.

De lucht des morgens was vol wonderlijke geuren die des nachts uit de bosschen aandreven en opstegen uit de rivier. Je rook mimosa en de zware lucht van varens; je rook de weitasch van een vreemde jager en het praten van een meisje. Je rook de moerassen uit het hart van het land, en de loome geur van bruine ravijnen. En sommige geuren waren gestold tot kleuren, grijze en rose tinten die als een fijne rook over alle dingen wasenden, over acacia's langs de kade en over de witte huizen waarin de menschen nog sliepen, over de vale rimpelende rivier waar de laatste damp wegtrok en over een haastige bakkersjongen. Over een hindoe die zijn morgengebed staat te murmelen naar de zonkant toe.

En iets van de zon duikt al omhoog achter de boschrand aan den overkant. Er komt een gloeiende kartelrand over de toppen, en alle alle wolkjes beginnen te gloeien, eerst rood dan goud, dan dof-wit als schrijfpapier des middags. En 't is volop dag voor je 't weet. De dag besluipt je niet in deze landen; je wordt erdoor verrast. Er zijn geen langslapers; ieder komt met een sprongetje zijn bed uit, want de dag is er ook op-éénmaal.

De gouden zonneballon waarnaar je bijna niet kijken kunt als hij er heelemaal is, zweeft langzaam boven het bosch uit. Maar gouden en zilveren schilfers vallen er af, en drijven als looverkens rond over de rivier. Heel de stroom krijgt een andere kleur. Het doffe grijs wordt zilverig, dan bruinachtig, van een aarde-kleur, en eer de zon al hoog staat is de rivier een glanzende kolk van vloeibaar goud. De frissche ochtendwind luwt, en wordt lauwer. Een ezel balkt de morgen open, en bijna begint de middag reeds.

XXV.

De wijsheid van het huis was zóó te leven, dat nooit de arbeid een obsessie werd. De huislijkheid was geen vorm of goede-toon, maar veeleer het stabiliseeren van een eeuwenoud nomaden-leven; het huis was een woning waarheen alle wegen leidden. Het huis was de zetel van een rustige hiërarchie. Wij wandelden met vader over alle wegen en langs alle bosschen; nooit bleef er een vraag onbeantwoord, nooit was er iets waarover hij niet te vertellen wist. En bij dat al had je de rustige ordening van zijn vaderlijke kameraadschap; hij was onbedingd ons opperhoofd, maar 't was bijna een opperhoofd door vrije keuze. Moeder was in waarheid de Gaia Mètèr, diegene bij wie wij allen onze liefde gingen zoeken met tastbaarheid; een liefde die sprakeloos blijft van verinniging. Met de kameraadschap van clangenooten kwamen en gingen de vrienden. Het huis had de gastvrijheid van een poort, die niemand het voorbijgaan verhinderde.

Daardoor kwam het ook, dat er weinig werd gefeest; ik herinner mij eigenlijk geen enkel feest in ons oude huis. Doch geen van ons heeft ooit een behoefte aan feesten gehad; was niet elke dag overvloedig aan feest, omdat elke vreugde aanstonds en vanzelfsprekend gedeeld werd? Juist dit deelen van de vreugde leerde ons de eenzaamheid, want dat deel van vreugde en verdriet dat ons overblijft is juist hetgeen de andere ons o n g e z i e n overlieten. Zij kunnen het niet zien en tasten naar ons met blinde handen; zij grijpen slechts wat zij zelf reeds hebben. Daarom wordt in het gezin uit de liefde tot elkander de eenzaamheid geboren.

XXVI.

En naarmate de vreugde aanwies in ons leven, is ook het verdriet aangewassen; zoo lengen de schaduwen als de middag voorbij is. Het onbestemde vage verdriet kreeg een vorm; die vorm was altijd een mensch.

Het meisje lachte bloemen in de straat, en haar stap was een ongekende muziek. Ik was een schuchter scholier; zij lachte zich zonneshijn om haar hoofdje. Wij werden goede kameraden, dat is: zij groette mij vriendelijk en ik.... had haar leven willen redden. Al mijn gevoelens vonden hun hoogtepunt in deze ééne gedachte: o kon ik eens haar leven redden. Zoo denken alle schuchtere scholier. Op een avond danste zij met mij en zei een vriendelijkheid over mijn slechte danskunst. Toen kreeg ik eerbied voor haar en verlangde - overmoedig, maar heimelijk - dat ze mij een kus zou geven. Ze heeft het nooit gedaan; eerst de dag toen ik wegging.

Dit alles hangt heel nauw samen met het huis, met de stad, met het land. Want wat is heel ons leven anders dan het terugzoeken naar een oude droom.... Waarom heb ik mij zoo zat gekeken aan dit bleeke gezichtje, dat altijd bij mij is, zóó dat ik er mee spreken kan en toch ook zóó dat ik het altijd weer moet zoeken, achter iedere mom, telkens wil ontdekken in iedere glimlach, vergeefs, vergeefs.

Zij ook, ze gaat een eenzaam pad over de wereld - natuurlijk, zij is erentfest gehuwd; maar daarom juist - en zij gaat een weg waar geen haar volgen kan, een boschpad dat zich onmiddellijk sluit achter haar schreden.

En ik ga een andere weg, die geen sporen laat in het drukke gewoel der steden of in de bucolische stilte van het land, geen enkel spoor dan een los-weggeworpen woord of een verwaaid motiefje.... Het is droef dit te bedenken, en droever nog is de teleurstelling telkens als mijn gedachten enthousiast een verre gestalte achterhalen en zien

hoe dit gelaat een vreemd is; telkens als ik voorzichtig de sluier oplicht en zie: dit binnen-leven is mij onbekend.

Alleen, in dit al-eenigste uur bedenk ik, hoe zoet het zijn zal, het herkennen van haar oude trouwe lach, het trouwhartig gebaar, de lichtblauwe aureool waarin zij leeft, de vreugde van haar te zien, dit alles weer te ontdekken in het geheimzinnig herkennen dat liefde heet. Een eenzaam man ziet naar de spijlen van zijn ledikant, en bedenkt: hoe lang nog vaar ik alléén door de duisternis, zonder één passagier, zonder één licht op mijn steven....

Een eenzaam man bidt over zijn boeken gebogen: Geef ons de kracht hoog en rechthoekig onze eenzaamheid boven ons uit te bouwen. Kluis ons in als een pharao - kluis ons in binnen de muren van het gezin als binnen onszelve - maar laat onze liefde vrijelijk uitvliegen. Uw rust is als een verre, verre duiventil. Laat ons niet ondergaan in het gewoel, doch op een stille buitenweg belanden.

Wij zijn kleine bange mensen, maar het is waar, uit deze eenzaamheid groeien wij rechter naar u. Misschien is het zóó nog het beste: eenzaam te zijn, opdat wij uw onvindbare oogen vinden in een eeuwige stilte.

Het binnen-land

XXVII.

Wie bevreesd is, kan nimmer het binnenste van mijn land betreden. De tocht er heen is zóó ver, dat alle onthechting wordt gevraagd; het afstand-doen van alle dingen. Het hart van mijn land is immers niets dan een moerassig woud, ondoordringbaar van klimplanten en lianen. Een woud van volkomen eenzaamheid. Wie daarheen gaat, vaart in één kano met de glimlachende dood; daarom zijn de vreemdelingen bang naar het binnen-land te reizen; zij gaan niet verder dan waar de spoorweg ophoudt in het bosch. Maar welk kind van dit land is bang de schoonheid te zien van zijn eigen huis? Geen dier deert hem en geen kwade damp. Hij treedt de vochtige blaren plat tot een vaste weg, de lianen vlecht hij tot een omheining. Rustig staart hij over de zwarte moerassen, en vindt een plaats die doorwaadbaar is. Het hart van mijn land vraagt een reis, moeilijker dan de zwaarste pelgrimstocht. De tocht door de bosschen brengt doodsgevaar, het varen door de bochtige rivier, opwaarts de vallen, waar het water zich schuimend naar beneden wringt tusschen de rotsblokken, is een zeer koelbloedig tarten van den Dood. Zijn hand bestuurt de lange stok van de neger op het eind der kano. Op de oever beneden zag je nog de splinters van een vorige boot die stuksloeg.

Maar wie dit eenmaal trotseerde, hij treedt over de hoge drempels van deze vallen binnen in al de geheimzinnigheid van het achterland; daar waar er steile naakte bergen zijn met hun reusachtige, vreemde inscripties, geometrische figuren die een wijze sententie of ongekende woorden moeten beduiden.

Daar zijn ook de vruchtbare vette bergen, dicht begroeid met kostelijk hout: purper en bronsgroen hout, bruine mahonie en gele ceder, ijzerhard en broos hakhout. Aan hun voet groeien de geneeskrachtige kruiden en de planten die verlammeende vergiften geven.

Dalen zijn er niet. Duizenden jaren reeds zijn ze dichtgegroeid, en

de beken der bergflanken hebben hun water verzameld in de wouden. Aan de voet der bergen zijn nu onmetelijke moerassen, zoover als de laagvlakte zich uitstrekt. In die valleien leven meters-groote zwammen en bouwen insecten hun torenhooge nesten; daar maken wespen hun veelkleurige raten. Kolibri's flitsen achter groote zilverkleurige vlinders en goudgroene bijen; een aap schiet weg tusschen de takken, in de verte hoor je het zware plonsen van een tijger die de kreek doorwaadt.

Daar leven ook de groote fluweelige boschspinnen en de groote bruine giftslang die bosch-moeder genoemd wordt, en de slang met schorpioenen-staart die 'vaderslang' heet. Daar heerscht de onbepaalde hiërarchie der dieren; en de neger, die gewend is aan het woud, zal alle dieren 'broeder' noemen, behalve de tijger die hij met 'vadertje' aanspreekt en de slang die hij geen vertrouwelijker naam toevoegt. Daar leeft ook de goedge miereneter met zijn lange spitse snoet, uit wiens omhelzing niemand meer loskomt, en de opossum met een muskusgeur, en het stinkdier waarvoor iedereen vlucht. Daar hangen ook aan lage takken de luiaards met hun lange vale pelzen, die zich maar enkele meters bewegen in de zeven jaar, en de zware tapirs die domweg alle takken opzij breken. Dáár en daar alleen vind je wezenlijk een diergaarde.

Door zulke wouden, en langs ongebaande paden wagen zich de menschen die naar 't hoogland gaan op zoek naar goud. Maar meestal sluit zich het woud voor eeuwig over hen. De zwoele dampen uit het bosch, verraderlijk vermengd met de fijne geur van muskus en tonkaboonen verdoezelt hun denken, en de hypnotische blikken der dieren verlammen hun schreden; de giftige zoetheid van het water vertroebelt hun bloed en benevelt hun oog. De heete gouddroom voert ze in de webbe van taaie lianen. De meters-hooge petalen van een

vleeschbloem sluiten zich om hen heen. Zij keeren nooit terug In het woud wreekt dit land zich over de gouddorst der stedelingen. Slechts enkelen bereiken de goudvelden. Vinden zij daar het stofgoud op de bodem der kreken en de brokjes goud diep in de grond, en schilfertjes in het roode graniet? Uitgeteerd keeren ze stadwaarts, en hun schat is na één dag een droom. De kleur van het goud heeft hun oogen verblind, en ze zagen niets van de weelde en schoonheid daarginder, waar zelfs een condor verwonderd is over zóóveel groen.

XXVIII.

Een enkele maal in het jaar, kwam de familie uit het kamp in de stad; kapitein Georges en een drietal mannen en vrouwen. Dan was het druk in huis van geweren en weitasschen, van pijlenkokers, hangmatten en kleurige doeken. Ieder bracht een beetje boschlucht mee. Ze kwamen alleen naar de stad als er strubbelingen waren met het Gouvernement; of als de goudzoekers hun rechten hadden vertrappt. Dan moest vader hun lang relaas - want het werd met korte, traag-afgebroken zinnen verteld - knikkend aanhooren, en alles op schrift brengen, zoodat de Gouverneur die de opperboschwachter was van een geheimzinnige Vrouw aan de overzijde der zee, het onrecht zou kennen en herstellen. Georges leek op vader; het hadden broers kunnen zijn, en zij behandelden elkaar ook als broeders, en noemden elkander bij een vertrouwelijke voornaam. De andere mannen en vrouwen zwegen gewoonlijk al de tijd dat zij bij ons bleven. Hoe prachtig bruinrood waren zij beschilderd met het sap van koesoewé, hoe sierlijk waren met versierselen van touw hun sterke beenen omwoeld, blank lagen de amuletten van tijgertanden rond hun bloote nek. Glimmend zwart was de wrong van hun haar, en de ouderen van dagen hadden een vooruitgestulpte onderlip, waardoor koket een scherp speldje stak. Prachtig volk der Caraïben, klein maar stevig in elkaar gedrongen, breed van schouder, met sterke beenen die sinds eeuwen alle savanna's betreden, sterke armen die snorrend-strak de boog kunnen spannen, en die bijna conisch eindigen naar een smalle, sierlijke pols. Had ooit één volk dat uitstierf nog zulke sterke kinderen? Het zonlicht schijnt een metalen glans over hun gladde kop, over hun gladde borst. Op hun rug dragen de vrouwen hun zwijgzame, bijna schuwe kinderen, waarvan zij nooit scheiden, zoolang zij nog behoeftig zijn. Met één armbeweging schuiven zij het kind onder de oksel door naar de blijde moedervoeding; met één beweging zijn ze alweer

omhoog geheschen op de rug, waar ze al reizende slapen, als in hun eigen hangmat. Zij dragen weinig kleeren; de zwoele wind der savanna, het zonlicht zelve omwikkelt ze met een warme kleedij, die niet in valsche plooiën valt. Zachtbruin zijn allen gelooïd door zon en sappen. Maar stadwaarts gekomen, hebben de vrouwen een bonte doek over de schouder geslagen - zwart, rood, geel en blauw - die half de borst bedekt.

Met weinig woorden deed kapitein Georges een uitnoodiging die reeds vaak herhaald was: wanneer wij toch eindelijk het kamp van Matta bezoeken zouden. Maar ditmaal zei vader: 'Goed, over drie weken kom ik; de dagen van een heele mensch, vingers en teenen, en daarna zal ik onderweg zijn.'

Het was afgesproken en het gebeurde ook.

XXIX.

Van het dorp dat je nog met de boot bereiken kon, liep een pad dwars door het woud, tot waar de savanna begon. Het liep langs pinapalmen en geurige heesters. over rottende boomstammen en dikke mossen. Het was er donker en koel, en je moest soms heel voorzichtig loopen tusschen de stekelige stammen en de poorten van luchtwortels. Een enkele maal ritselde een slang weg, of kon je nog juist een aap zien vluchten, en er was steeds het trage geluid van zware, vallende droppels, maar met groote tusschenpoozen, en daartusschen hing een loome, vochtige stilte. Nergens rook je zwaarder de aarde en de reuk van het groeien.

Het licht tusschen de boomen werd goudkleurig gedempt door al dat donker groen, maar langzaam-aan werd het witter, van een heel diafaan wit waaraan je merken kon dat de savanna niet ver meer was. De heesters en het struikgewas groeiden minder dicht ineengekronkeld; de palmen werden rijziger en stonden niet meer zoo dicht op elkaar. Weldra keek je over het struikgewas heen, en daar zag je de vlakke van laag, mager gras dat lichter en witter werd naar de horizon toe, met hier en daar een enkele verlaten palm.

De palmen in dit land, hoe ze te beschrijven! Er zijn heel kleine, met bijna cirkelronde, kantige blaren, en andere die maar manshoog in sliertige toppen neerhangen. Er zijn prachtige waaierpalmen waaronder je schuilen kunt voor zon en regen, en er zijn van die donkere palmen waarvan de veervormige takken over de versche graven gelegd worden ten afscheid. Er zijn van die jonge blijde takken waarmee een eenzame koning werd toegejuichd binnen Jeruzalem, en smalle zwierige toppen waarmee Zacheus van dolle blijdschap zwaaide. Je hebt de groote zware cocospalmen en de dunne slanke maurici-palm, hoog en ijl, met een wiegelende top. De statige koningspalm met zijn gepolijste stam en de vruchtbeladen obé palm waarvoor

de trotsche dadelboom zich zelfs ineenschrompelt. De palmen zijn de trots van mijn land, het land waar alle gewas een hooge lucht zoekt om de ijtheid en de zuiverte des lichts. De palmen zijn onze varens, de palmen overhullen onze straten; onder de waaierpalmen zitten de avondlijke geliefden in een hoek van de tuin, en in het nest van de koningspalm schuilt het nietige godsvogeltje.

Een palmboom groeit als een mensch, en een mensch zij rechtvaardig als een palm. Zij zijn ook de rijkdom van het land: ze geven de cocosnoten en hun heldere sap, olie en witte kool uit de toppen, de geurige obé en het kooksel van koemboe, zooals ze andere volken voeden met dadels, andere weer met zuivere sago, andere weer met zoete wijn. Iedere palm is een verhaal van de rechtschapenheid des lands, en zoo-ook is de dunne maurici - gelijk een groote grashalm buigt hij zich over de vlakte - het verhaal van de uiterste eenzaamheid der savanna.

Welke wind heeft het zaadje meegevoerd, toen hier geen enkele plant stond op de witte korrelige bodem waarboven de gansche lucht staat te trillen van hitte? Waren die palmen hier reeds toen de eerste mannen van mijn volk - ze kwamen van koude sombere bergen westwaarts - voor het eerst deze openheid aanschouwden, opener dan de zee? Hebben ze toen reeds gedwee hun spichtige schaduw gebogen over een schreiende vrouw en een smachtend kind? Gezegende palmen, gezegende boomen waaronder op een droevige vlucht de droefste aller moeders gerust heeft en het smachtendste kind. Waait niets van uw zegen meer over het volk dat vluchtend langs uw stammen trok - gedreven door welk noodlot? - in de open sluizen van een stad, achter de schutten der huizen, een huizen-stad waarin het oude volk moest ondergaan....

Nòg beuren mijn palmen hun kroezige hoofden naar de metalen lucht

en naar de gloeiende discus die de dagen merkt en verwischt op dit leege schouwtooneel.

En wijzelf.... Hoe klein en vereenzaamd lopen wij door de savanna. Ook het gras verdwijnt. En nu komt het kale glazige zand dat spierwit te gloeien ligt in de felle stekende zon. De palmen zijn weg. Open, eindeloos open strekt zich de brandende vlakke. Nergens beschutting in deze vlakheid die golft van angst, traag golft als een huid onder de heete adem der zon. De krachtige stralen sláán je ter aarde; de dansende trillende lucht boven de gloeiende vlakke maakt je bevreesd. Nog een kleine jongen, heb ik hevig geschreid toen ik voor de eerste keer op de savanna was en zàg, lijfelijk zag wàt de eenzaamheid is. Lucht en land, en een mensch die treden moet door dit alles naar het geheim van de horizon.... Eng, doodelijk eng sluit de wereld zich om je heen. Een kom is de aarde, een benauwende schelp naar alle kanten, en de lucht de schelp daaroverheen. Onontkoombaar zijn wij ingesloten in zulk een benauwenis.

En de angst verlamde mijn voetjes die pijn deden van de heete grond, en mijn oogen brandden van het heete licht en het bange staren of die horizon niet openging naar een beter gewest. Maar links, rechts, overal dezelfde wezenlooze leegte. Toen voor het eerst heb ik gedacht: stil te staan en daar te sterven; toen voor het eerst heb ik al de angst gevoeld van heel mijn volk - o, moedige Caraïben, al uw schimmen stonden met saamgeklemden tanden in slagorde om mij heen, en ik zag het niet! - al uw angst voor de leege wezenlooze vlakke die dit eenzame leven is dat wij moeten doorschrijden, dwars-door tot aan de laatste kim....

Maar leefde in vader opeens de zoon der savanna weer sterker dan ooit? Zonder een woord te zeggen zette hij mij op zijn schouder en droeg mij uren-ver naar het kamp. Ik voelde zijn lenige sterke stap

onder mij dreunen, en zijn durf, zijn kracht, neen, àl de oude kracht van mijn volk, o brave Caraïben, heb ik in mij opgezogen; een zwellende vrucht aan een oude twijg... Het was Christoffor in de zandzee toen nauwelijks nog Christus' naam had getrild in het witte savanna-licht. Hij droeg mij terug naar het volk waartoe ik behoorde; mag eens zijn naam als een wachtwoord op mijn verbleekte lippen, mij vreemdeling doen herkennen door de oude vaderen, als ik eenmaal het eeuwige jachtveld betreed, verlokt door een onsterfelijk instinct....

XXX.

Kapitein Georges kwam ons tegemoet, en kortaf als altijd noodigde hij ons in zijn eigen tent die gereed gemaakt was voor de bezoekers, ach neen, voor de eigen kinderen van zijn stam, die onweerstaanbaar terug, altijd weer terug-gelokt werden in de savanna. Het kamp lag aan de rand van het woud, daar waar de savanna eindigde en enkele minuten verder een rustige boschkreek zich verloor tusschen het geboomte.

Het kamp gedecimeerd! Er stonden maar een twintigtal hutten, tenten van staken, bedekt met ineengevlochte pina-blaren. De meeste kwamen als schuine daken tot op den grond, en hadden een open ingang. In de hut van Georges was er gelijk in de andere hutten heel weinig huisraad, een drietal hangmatten, enkele zitbanken, pijlen in een hoek en een paar korven waarin al de bezittingen moesten zijn van het opperhoofd.

Vroeger, o vroeger! Altoos als ik in het kamp ben, moet ik denken aan die glorieuze tijd van vroeger. En ik denk dat het met iedere man van de stam zoo is; maar wie durft het luidop te bekennen? Wie durft nog voor zijn verbeelding te roepen de tijd toen een machtig opperhoofd duizenden achter zich leidde naar nieuwe bosschen en nieuwe jachtvelden, naar telkens een opener savanna, waar nog vreemde dieren vluchtten tusschen het hooge gras, dieren wier naam nog slechts over is in een oude mythe....

Des avonds om het kampvuur gehurkt, ziet dan niet ieder in de ijle witte rook het spel van de krijgers, hoort niet elk in het trillen der vlammen het snorren van een pijl? Traag, met mysterieuze woorden zet een wijze het wezen dezer wereld uiteen: Ik ben één; elk ding is één. Uit het zien van alles buiten Ik ontstaat de tweeheid; uit alle tweeheid ontstaat het leven.

O, de wijze mannen van dit land, zij schrijven geen boeken, maar hun

sententies zijn diep genoeg om eeuwig te overdenken. Kleine knopen in een touw zijn de teekens en symbolen van al hun wijsheid, beter en dieper dan corrupte woorden.

Rond het eenzame kampvuur aan de savanna-rand zitten de laatste mannen van een oude stam, het oude volk der gouden maskers, dat hooge tempels bouwde aan de oever van een onbekende zee. Het oude volk dat, zichzelf ten verderve, gastvrij was voor de brooddronken mannen van een Spaansch karaveel en voor een man die Christus-dragers heette. Een volk dat opgejaagd.... Maar ik beloofde u niets te zullen verwijten.

Rond het kampvuur is er niemand meer die booze woorden spreekt. Elk leeft in zijn diepste eenzaamheid en vorsch naar een oude weg. Ieder zit gehurkt bij zijn oud, oud leed, dat zich langzaam heft en weer neerduikt als een slang voor het fluitspel van zijn meester.

Een jonge jager naast mij zit strak te staren in de vlammen, en zijn gedachten zoeken een weg tusschen het kronkelend brandhout. Langzaam opent zich zijn mond, en zijn gepeinzen zijn opeens deze hymne:

Op de toppen des levens ben ik gestegen om u te zingen dit lied, want over der jaren bleeke wegen nadert gij niet; nòg niet.... Daarom roep ik u: kom uit uw rozige tenten tot mij, o vogelaar. Ik roep u van land tot land, kom toch, mijn ontastbare vriend. Gij leeft bij de schemer van oogen, gij weet een liedje en pijpt een motief zóó zoet.... Een verlangen zijt gij; de afgrond tusschen 't omarmde Lief en mij.... O Dood, wacht niet op u de onvolkomenheid van iedere lach en de onvervuldheid van elke dag? Tot op de berg vanwaar ik u kan roepen heeft mij de Satan der Schoonheid geleid.... Kom toch, o vlam, o vuur.... Hier is het hout dat branden wil, één met u, één met het on-

bluschbaar vuur. Brandt niet diep in de aarde de eeuwige vlam des doods?

De jonge jager denkt aan de dood als aan een prettig gevaar. Hij weet zich een tijger op het jachtveld van een vreemde Orpheus, en ziet voorzichtig om naar zijn schot.

Hij zingt met een zachte, bijna weggeslikte stem, en de melodie durft zich nauwelijks bewegen; ze is bijna één toon, aarzelend en loom, droomerig.... Het lied weet zelf niet waar het gebleven is, en als je plotseling de stilte merkt, weet je deze kleine menschengroep verloren, voor immer verloren in de leege, eindeloze vlakte. Roerloos snikken allen (maar o zoo heimelijk), al deze moedige jagers die de huizenstad kennen als een enge beklemming, een gevangenis, en de vrouwen die de stad weten als een vreemd en angstig sprookje, lokkend, maar de aarde, deze grijze avondlijke savanna toch dichterbij aan haar lichaam.

Peinzend ziet de jonge jager naar een groote ster....

XXXI.

Toen hoorde ik het verhaal van de groote stamvader, hoe elke vader van een sterke stam zijn kinderkens achterlaat, en zelf wegvaart naar een beter gewest. Hulde, hulde aan mijn stamvader!

Okamé betastte met zijn kleine dikke hand de gladde goyave stammen eer hij zijn hangmat vastbond. Hoe beefde zijn hand toen hij de knoop legde; zesmaal moest hij de tondel slaan voordat het dorre hout vlam vatte. Toen echter in dikke wolken de rook steeg die de nachtelijke dieren in het bosch verdrijven moest, klom hij rustig in zijn hangmat en wachtte liggend op het vallen van de avond.

Okamé was al oud, zeer oud voor een indianen-opperhoofd; meer dan zestig jaren geleden was hij kapitein geworden, en zijn zoon was hem opgevolgd en diens zoon die nu christen was, en kapitein Georges heette. Maar aan al deze dingen wilde Okamé nu niet denken. Reeds dagen lang hielden geheel andere gedachten zijn aandacht vast. En eigenlijk was het al een oude gedachte, en een die hem zeer vertrouwd werd maar thans wederom met nieuw geweld in zijn hoofd kwam, nu de jongens toebereidselen gemaakt hadden om het kamp op te breken en verder, veel verder Noordwaarts te trekken, waar handel was en ruil van hout en huiden voor messen en knallend schiettuig. Okamé had een afkeer van dit alles, doch hij kon erover zwijgen omdat er zooveel dagen aan hem waren voorbijgegaan, dagen van veel grooter gevaar, van vermoeienis en honger, van strijd. Nu wist hij immers dat zijn dagen voltooid waren en dat hij spoedig de oogen zou sluiten voor altijd.... Zijn geest zou de schim van een paard bestijgen, en wegrijden naar de eeuwige velden. Met kinderlijk blij verlangen wachtte hij hierop, als op een feest.

Des avonds in de kring van beraad had hij aan alle mannen gezegd dat hij achter zou blijven, om liggend in zijn hangmat in eenzaamheid te sterven, opdat ongehinderd zijn geest vertrekken zou naar het

beter geweest. Zwijgend hadden ze geknikt, en Georges zijn kleinzoon, die te week van hart was voor een Caraïben-kapitein, had dien morgen vergeefs getracht hem mee te troonen. Alleen was hij achtergebleven om te sterven, zooals ieder behoort te sterven die niet omkomt in de strijd: eenzaam, eenzaam.

Het is zéér stil geworden op de savanna, terwijl Okamé over zijn teenen naar den einder staart. De zon die achter de rand verzinkt kleurt de savanna-hemel met een bleek rood, dat plotseling stolt tot karmijn. Daarheen houdt Okamé zijn blikken gericht. Een groote vogel vliegt langs de effen wolklooze lucht. Het licht op de aarde wordt troebel van schaduw, het witte savanna-zand krijgt een paarse schijn. Geen wind beroert de spichtige takken van de awarra-palmen die groot staan tegen de verre hemel. De rook van het vroege avonduur stijgt wazig en onbewogen omhoog. De dikke gerimpelde hand van Okamé speelt met de wollen kwasten van zijn hangmat.

Uit het vuur walmt hem de geur tegen van versch-stroomend bloed. Het prikkelt zijn hoofd, en even stijgt een verstorven drift naar zijn kop. Hij balt de vuist, dan tast hij beverig naar de pijlen-bundel aan zijn zij. Doch zijn arm valt slap. En de rook krijgt nu de geur van een bloeiende tak oleanders. Hij voelt het ochtend-weeke van een vrouwen-nabijheid, en zijn lippen beven. Maar de klacht gleeed weg. Een vlinder vliegt langs zijn gezicht en beroert even zijn sluik wit haar. Zoo is de Groote Geest ons nabij, denkt Okamé; hij is almachtig, maar wij zien hem niet dan in de gestalte van een nietig dier. Hij weet dat zijn leven rechtvaardig was, zooals het leven moet zijn van een dapper krijger die wijs kan zijn in de raad en verzoenend in de schaduw der tenten. Alle rimpels worden effen op zijn oud gelaat.

Strak houdt hij zijn blik op den einder gevestigd, spiedend als zocht hij een nieuwe weg. Het karmijn vloeide uit tot paars en morste over

de horizon. Hoe werd nu plotseling, als meer en meer de troebele avond kwam, de zandige savanna geheel met jong groen gras bedekt? Okamé zag reeds de eerste ster, een zilveren sieraad op het onmetelijk kleed. Dit alles was aan de andere zijde van de rook. Aan deze zijde was de savanna een kreek geworden. Waar het water vandaan kwam wist hij niet, maar wie zóóveel dagen voorbij zag gaan, verwondert zich nimmer meer.

Okamé wil zich oprichten in zijn kano, maar als hij ziet hoe kalm en veilig de stroom hem voert langs de weeke oevers, leunt hij weer achterover, en door zijn half gesloten oogen ziet hij alle sterren komen, groot als lichtende kokosnoten aan een ontzaglijke tros, en andere speelsch en bewegelijk als miriaden glimwormen rondom en over de kano heen. Hij zag ze spiegelen in het water.

Uit het bosch kwamen teere geluiden, van ver, van héél ver. Het was het sidderend grommen van een baboen, maar daar boven uit klonk een vogelen-koor, fijn en hoog. De maansikkel leek op een gouden hoorn, waarop een onzichtbare man diepe doffe tonen blies, die beefden tegen Okamé's borst. Die muziek brak kleine schilfertjes los van zijn hart, maar de boot voer hem mee op vreemde cadans, verder en verder. Okamé sloot de oogen en zag niets meer; hij voelde alleen hoe de boot pijlsnel vooruit schoot....

Nu staat Okamé geleund tegen zijn sterk, wit paard. Het staat te trillen op zijn pooten, terwijl Okamé zorgvuldig de pijlen na-telt in zijn koker. Dan springt hij te paard; de manen wapperen in de wind als vlaggen van zonneschijn, en hoog stuift zijn donkere kop langs de lichte lucht. Okamé fluit met een schel signaal, hij spant zijn boog, en de pijl snort weg over de groene vlakte, gedragen door breede witte wieken. Hij lacht met een luid en daverend gelach als hijgend zijn paard stil staat bij een stervende tijger. Een arm diep steekt zijn

pijl in de geel-gevekte nek. Zoo gaan de dagen voorbij en de nachten die dag zijn geworden.

Des morgens vroeg staat op hooge beenen een grijze eiber te staren naar het lijk van Okamé. Het vuur is uitgegaan; slechts enkele spatten bleven gloeien, en werden zon op de savanna-rand. Een gestreepte slang kruipt nader met roode kraalooogjes, en slingert zich om de gladde goyave-boom. Straks steekt hij zijn gespleten tong uit naar het versteende gelaat van Okamé. Dor en beenig maakt de zonneschijn zijn doode lichaam. Maar zijn geest zwerft; duizelingwekkend snel en met matelooze vreugde zwerft zijn geest over de Eeuwige Jachtvelden.

XXXII.

Des daags is het stiller nog in het kamp als 's nachts wanneer de vuren ontstoken zijn. Maar als de feesten beginnen zijn alle gebaren sneller en kleeden zich allen met kleurige tooisels en roode veeren. Rondom een leege boot gehurkt maken de stamgenooten hun vredesdrank. Een fijngekauwde wortel spuwen zij allen in de leege boot; die wordt dan met palmen toegedekt, en daarin gist er een blanke drank die warm naar de koppen stijgt en van alle droefheid bevrijdt. Tapanā, de oude vredesdrank, drank der gemeenschap van alle monden, die rondgaat in één wit-geschuurde calebas; drank waarin de levensfermenten van alle gasten en alle stamgenooten uitgewisseld worden, opdat er vrede zal zijn en geen verraad. Symbool van een oude agape en communie dezer kleine gemeente, want is niet in de eenzaamheid dezer aarde zelfs de open savanna een donkere catacombe? Met een plechtig gezicht reikt Georges zijn gasten de Tapanā, en vader drinkt, ik drink.... Die teug brandt langs mijn keel, in mijn borst, mijn ingewanden, stroomt door mijn armen en beenen. Ik sprong op en riep: 'Ohée, ohée, laat ons weer dansen als vroeger!' Deze drank heeft mijn bloed vernieuwd.

En Georges heeft de sigaren overgereikt, gerold uit Maho-bast; met welk een prikkelende geur waait je de blauwe, o zoo blauwe rook tegemoet. Langzaam en ernstig slurpt de kapitein die rook naar binnen. Hij houdt zijn hand voor de mond, en de Maho-bast tusschen de vingers; met een diepe haal slurpt hij het brandend leven daaruit. Dan vader. Maar ik wordt overgeslagen omdat ik nog geen man ben; doch bemoedigend glimlacht Georges tegen mij, met rimpeltjes in zijn streng, bleekbruin gezicht.

Nog vele malen gaat ook de Tapanā rond, zoo dat van alle gezichten

een rustige blijdschap straalt. Dan beginnen, als de middag voorbij is en de koelte komt over het land, de dansen en feesten der manbaarheid.

XXXIII.

Groot is de wijsheid van een stervend volk; het bezint zich op de diepste dingen, want het weet zijn taak weldra volbracht, en de laatste man - o schrik, ben ik die laatste van mijn volk? - moet antwoord geven op die vraag: waarom zijn stam geleefd heeft en waarvoor het leed gedragen is van kind tot kind. En de laatsten, zij juist kunnen zich bezinnen, want zij zijn alleen gelaten tusschen allen, en in een eenzame vlakke geleid; dáár kunnen zij zich bezinnen.

De wijze van deze stam zegt: Tot lijden is de mensch geboren en om zijn leed te dragen in eenzaamheid. Daarom zullen wij een feest aanrichten, o gij die manbaar zijt en opgenomen wenscht te zijn in de oude kring der krijgers; die de mannenboog wilt spannen en uw leven bergen in het lichaam van een vrouw. Daarom zullen wij een feest aanrichten, opdat wij uw moed beproeven en zien of gij geen kinderen meer zijt, en of gij niet jammert bij het leed als waart gij een zieke vrouw. Weet, geen pijn zoo groot kan u een kreet ontlokken, want klein is de pijn van uw lichaam bij het leed wat gij lijden zult in eenzaamheid. Danst dan opdat gij u bezinnen kunt in de roes van het goddelijk rythme.

De pauken en fluitspelers overstemmen elke gedachte; het wiegende gezang der vrouwen lokt de dansers uit hunne tenten. Een voor één komen zij naar de kapitein die hem omhangt met de koenana, het symbool des levens, een treffelijk symbool. Het is gevlochten riet versierd met kleurige vogelveren; maar tusschen het riet zijn venijnige wespen vastgeklemd, met het achterlijf naar binnen gekeerd. En met zulk een levend sieraad worden de dansers omhangen. Hoog galmt het gezang der vrouwen, hooger nog laaien de vuren; de muziek gaat sneller, de dansers fluiten een schrille toon en het rythme draagt ze omhoog, omlaag, het slingert ze tegen de aarde en heft ze omhoog in de lucht. Fantastisch kringelt de rook zijn ijle guirlandes tusschen

de dansers. Er komen nieuwe, versierd met lange wollen franjes en pijlen aan rug en arm gebonden. Een hoge hoofdtooi van blauwe en groene veeren wappert over ze heen. ‘Ohée, ohée’ roepen de kinderen, en met gezwaai van armen vuren de toeschouwers dans en muziek aan tot een toemelooze werveling.

Dan een voor een treden de wespdraggers uit de rossige kring. Hun gelaat is bleek, maar geen spier vertrekt zich van pijn. Onverschillig laten zij zich met kruiden en olie wrijven door de oude vrouwen. Daar vormt zich de kring der krijgers rondom een ander vuur, en de jongste jager ruimt een plaats in voor zijn nieuwe broeders. In die kring zullen zij avonden lang de geheime woorden leren van hun stam, de ware namen van iedere stamgenoot en de totems van iedere familie.

Straks, als elk teruggekeerd is naar zijn eigen tent, vindt hij daar zijn nieuwe wapens, een dikkere boog en zwaardere pijlen; de nieuwe krijger denkt dan welk meisje uit de stam hem het liefste is, en hoe lang hij moet werken om een geweer te kopen zoals die van de kapitein en de stedelingen.... Vervreemd zijn ze reeds.... nu reeds vervreemd; slechts de wijsheid blijft van een stervend volk en de leering van zijn laatste wijze: uit alle tweeheid ontstaat het leven. Zal uit dit stervend volk een nieuw ontstaan?

XXXIV.

De dag na het feest is alles weer rustig en doostil in het kamp. De mannen gaan al vroeg op jacht, of visschen in de boschkreek tusschen de kronkelige waterwortels. Soms ook achtervolgen zij in hun korjaal een snelle visch, en schieten hem met een pijl die boven komt drijven, terwijl de losse punt in de visschenrug steekt, en met een touwtje vastzit aan de drijvende pijl. Zoo verraadde de visch waar hij heenzwemt.

Een andermaal ook dammen zij een stuk van een boschkreek af, en gooien daarin kleine schijfjes van de wortel nekoè, en na enkele uren drijven alle visschen verlamd aan de oppervlakte. In het bosch zetten ze valstrikken voor de herten, lianen aan een geweer gebonden; in het water leggen zij groote fuiken van wariembo-riet. Geen dier is slim genoeg te ontkomen aan de driepuntige pijl van een indiaan; en de vogels doodt hij met een kleine pijl die een knods draagt. Hij spuwt op de grond voor slangen, en de slang vlucht ervoor, want hij heeft dranken en poeiers die alle reptielen verlammen en slangenbeten ongevaarlijk maken als een schram.

Wanneer alle mannen het kamp verlaten hebben, zijn de vrouwen reeds lang met nijvere arbeid bezig. Sommige zitten aan weefgetouwwen en maken hangmatten van de vezels der bosch-agave of van palm-touw; en de randen versieren zij met wollige kwasten. Zij weven ook doekjes van ruwe katoen, maar wonderlijke figuren weven zij daartusschen, zoo wonderlijk als vrouwe-droomen kunnen zijn... Andere weer zitten gehurkt van grijze leem slanke kruiken te vormen, soms ook plompe hagedissen of krokodillen. Die aarde wordt droog gebakken en met rood sap beschilderd. En deze kruiken geven aan het water die zuivere aarde-smaak en die frissche geur welke de rozenolie is van mijn land.

Enkele vrouwen bebouwen de kostgrond, andere gaan op zoek naar

de eieren van schildpad en leguaan. Maar de kinderen houden geduldig de wacht bij een knip die ze nabij het bosch maakten voor de vlugge roodborstjes.

Weinig woorden hoor je des daags in het kamp. Slechts de wind die zoemend door de blaren waait en een moeder die haar jongske huiswaarts roept met een lange schreeuw. In het binnenste van dit land leeft ieder stoorloos in zijn eigen eenzaamheid. Maar juist hierdoor is het kamp de ideale gemeenschap. Mild zijn de ouderen voor de overmoed der jonge jagers; met eerbied luisteren de knapen naar de woorden der ouderen, en hun drift weet te zwijgen bij het kampvuur. In glimlachende deemoed zweven de vrouwen door de stilte; de kinderen staren met groote zwarte oogen naar het wisselende wonder des levens. Het mooie wonder dat zich telkens weer in alle harten vernieuwt, maar met welk een pijn....

XXXV.

Langzamerhand zijn allen christen geworden; ze gaan nu voorgoed wonen aan de arm der rivier, ver van de savanna. Ze zullen daar een kerkje bouwen voor de missionaris, die elke maand enkele dagen komt.

En als de stam vertrokken is, verder, en toch dichterbij het einde, dan komt eindelijk de regentijd over het land, het korte seizoen waarin al wat leeft zich vernieuwt. Binnen, in het binnenste van het land vernieuwt zich het leven. De savanna is leeg, en over weinige jaren rookt aan geen enkele boschrand meer het kampvuur van een oude stam.

De grond wordt vochtig, alle boomen druppen in het bosch, groote bruine druppels; lange harstranen sijpelen uit sommige boomen, en uit het bosch dampt een sombere kilte die je slaperig maakt en koortsig. Schetterend rekken zich de padden uit het moeras; dof ploft zich een roerdomp door de natte blaren. De zon is dagen-lang weg, de lucht wordt donkergrijs en troebel, lage wolken drijven voorbij. Op een tak roept een zotte vogel: taratà, elke minuut één keer. Een godsvogeltje fladdert angstig voorbij, in de verte kwettert een antwoord. Dan niets meer; het wordt doodstil.

Maar nu hoor je in de verte een zacht gezoem, een verre wagen over een harde weg die al dichterbij komt. De regen ruischt over de bosschen, zwiept door de bosschen heen. Duizenden blaren en twijgen vallen omlaag, maar voor de regen uit zwermen insecten met nog meer gezoem. Het bosch is een vijver, langs de dikke stammen stroomt het water, en de regen tuimelt verder, naar de bergen, naar de savanna. Flitsend trilt een bliksemstraal in de vlakte, loodrecht, en verdeelt het land in tweeën. De donder verliest zich in deze ruimte tot een klein gemorrel. Maar je ziet niets meer, want de regenstralen vallen als een grijs gordijn.

Berg u, berg u dan, want dit is de tijd dat mijn land alle vreemdeling uitdrijft om leeg te zijn en alles te vernieuwen, planten, dieren en mensen. Menschen vooral. De lucht vermengt zich met de aarde, het water met de grond; vreemde vuren branden er bij het samentreffen van hemel en aarde. Eén wentelt weer de chaos ineen, en ontwart weer water en lucht, land en zee.

En plotseling is de regen voorbij, een zonnestraal veegt alles schoon, en de gulzige grond drinkt nieuwe sappen. Nog drupt het bosch, nu met traag getik, een gerekte herinnering. Uit zijn schuilplaats komt een tijger te voorschijn, en gluurt naar links, naar rechts.

Dan begint een vogel weer te roepen met droef gekoer, eerst zacht, dan luider, luider.

Maar de savanna blijft leeg....

De vogel vliegt weg over vele bosschen, en zet zich op een nieuwe boom, bij een dorpje aan de rivier, een nieuw dorpje met een kerk. Nog eenmaal roept hij, en stil.... ik heb hem gehoord.... hij riep de naam van een volk, een oud volk dat het eenzaamste was van alle, want het stierf uit in korte tijd, en slechts zijn naam bleef over. Alle vogels roepen zijn naam in het binnenste van het land. Keer terug.

Ship ahoy!

XXXVI.

Ginds is de eenzaamheid stilte, en hier is de eenzaamheid beweging; dit is het groote verschil, dit is het onoverbrugbare verschil. Ik stond in het land gelijk een boom die alzijdig wortel geschoten had; de sappen van alom waren mijn voedsel en ik bloeide van de deugddoende zon. Een stormwind ontwortelde mij. Ik viel.

Een schip. Het witte wuiven op een steiger.

O, o, wat wordt dit wuiven klein; klein en wit.

Een stip. De groene oevers der rivier schuiven weg.

De citadel verdwijnt; de borstwering van mijn jeugd verdwijnt.

Zoo open en zóó naakt sta ik voor de grijze zee. De wind waait alles uit mijn binnenst weg.

Het schip is niet meer dan een blad op de wind, een blad dat altijd beweegt. En sinds die avond (avond van moeder met het kleine kind op de arm dat wuifde, blij!) is àl mijn heimwee verlangen-naar-rust geworden. Want met razende vaart schoof de boot mij temidden van het gewoel. Flirt, scheepsjenever, stoomturbines, cargo, marconist, pantry, oogen, zwart laadruim, gramfoon, dessert, blauw-groen-wit water, weer groen, blauw, wit, ultramarijn. Ik wilde zeilen, zeilen met een sierlijke boog langs de horizon. De versche lak van mijn cabine werd een ondragelijke obsessie; de maaltijden werden een doodsangst. Als ik mijn oogen sloot hoorde ik het leven om mij heen suizelen, als een storm die je binnenshuis langs het venster hoort. Lieve gedachten werden schichtige meeuwen; ze verdwenen tusschen de grijze golven. Funchal! Ik zag groene en bruine bergen; rozen. Ik zag een kind dat leek op een witte tuberoos. De wijn smaakte naar brak water; ik had tranen in mijn keel. Zware ossen trokken bizarre sleeën over de straat; er was véél te veel gewoel. Ik zocht de schoonheid in een balzaal en ik snakke naar mijn slaapkamer. Het woelige water bespatte een wilde kust van grillige rotsen.

Satander lag in een stille baai. Maar op de steiger gloeiden reeds oogen die ik nooit meer vergeet. ‘Spaansch bordeel’ zei de scheepsdokter en zijn lippen stulpten zich over de zwarte sik. Ik ging met hem mee; in de duistere straat drie treeën omlaag, en tikken met een koperen deurklopper. Stemmen achter het mirador. Ik zag niets meer, niets dan een heel klein meisje, waarvan ik alleen maar de oogen zien wou, die mij op eens zoo vreemd-droevig maakten. Ik schoof de grijsaard weg van de piano en speelde de tango. Tersluiks keek ik naar het meisje. ‘t Zou zóó mijn zusje kunnen zijn. Een forsche Spanjaard zwaaide binnen. Hij draaide rond op zijn hakken en nam het meisje mee. Middenin brak mijn tango af. Met groote oogen bleef ik staren naar de deur die dichtviel. ‘t Is rotzooi hier’, zei de scheepsdokter immuun, en we zochten naar de straat. Het was alsof ik mijn ziel terug moest koopen voor de pesetas die ik bij de deur liet vallen in een geopende hand.

Sneller, sneller voer het schip. Ik was aan boord van de Vliegende Hollander een weerlooze gevangene. In Le Hâvre vond ik Europa, rul en havenlijk. Er was een kroeg, en onder die kroeg was wéér een kroeg met een gladde dansvloer. ‘Est-ce-que tu dances le two-step?’ vroeg een meisje zéér invitatief. Ik smet vier glazen stuk dien avond, en betaalde ze hautain. Maar het was een schuchter verweer tegen Europa waaraan ik vastgezogen lag. ‘Quel gosse!’ zei een vrouw die passeerde en over mijn haren streek.

Nadien bleef alles gelijk. Amsterdam, Rotterdam, Antwerpen, Parijs, Rome, Marseille, Londen, geen reis gaat ver genoeg om in de stilte te belanden, de oude groene stilte van mijn land.

O, ik beweeg voortdurend, voortdurend. En iedere beweging doet mij pijn. Maar Europa is meedogenloos.

XXXVII.

Een kind dat te jong op reis gaat, denkt des nachts in zijn cabine: Alleen zit ik met vele gepeinzen, heel alleen. Overal is de zee, daar buiten waar het zacht schuimt en verder waar het donker is, en hierboven, dat is de nachtzee.

De water-zee is ook nacht-zee, maar niet zoo innig, niet zoo nabij. Ik zou bang kunnen zijn van het water, van de golven.... Ze zijn koud en nat. Als je daarin valt zink je dieper en dieper; daar is het diepblauw licht overdag. Maar 's nachts is het zwart en dik, en de diepte is eindeloos. Nu ben ik wel bang van dood-gaan, om dood te gaan in dit koude, diepe water.... en alles is ook zoo stil.

Dan zullen visschen komen, ijzige glibberige visschen zullen langs je heen strijken en alen zullen over je beenen kruipen. Maar hierbinnen is de hut.... Ik kan alles dichtdoen. De zee komt hier niet.... Alleen van de lucht-zee kan ik houden; die is goed en hoog, zoo stil met een schaarsche ster.

Het had een goddelijke nacht kunnen zijn, maar er is geen liefde hier op die boot. Die met liefde iets te maken hebben, zijn nu allemaal eindeloos ver hier vandaan. En iedere dag blijven ze verder en verder. Ze slapen nu en droomen hun kalme droom, want de dagen zijn daar oud en rustig, ze slapen terwijl ik hier alleen zit in het holle van de nacht, alleen met mijn gedachten. Ik zou nu wel kunnen schreien, heel zachtjes schreien. Ik ben eigenlijk nog een klein kind gebleven... Mijn ziel heeft de bekommernis van nog zoo'n klein kind te zijn. Als het een stille diepe nacht is, merk je soms je ziel.... Overdag wordt die weg-geroemd.

Ik ben blij dat ik aan niemand durf te denken; dan werd dit alles misschien vertroebeld. Ik ben nu heel stil met m'n eigen alleen; er is een tikje droefenis, maar dat stemt bedachtzaam.

Zoo draagt de zee je zachtjes weg, iedere minuut. Nu weet ik het,

ik kan de zee wel haten met even groote haat als de liefde was, die ik nu niet meer kan geven.

Het wordt een beetje mistig, de lucht wordt dof en koud.... Ik zou maar liever slapen gaan; als je zoo alleen zit ga je anders misschien schreien.

Ik reisde te lang. En een kind dat te jong op reis gaat, komt soms te zeer als man terug. Immuun.

XXXVIII.

Maar je groeit in de open zeewind, je groeit in de kille rilling terwijl je leunt over de reeling. En het kind is plotseling volwassen als het zijn jeugd voorbij weet. Waardoor kennen wij ons anders oud, als door dat ééne besef: voorbij?

Ze riepen mij om de duinen te zien; ik wilde niet. Voor het eerst besepte ik de innige wijsheid van het 'ama nescire'. Voor het eerst verkoos ik droom boven werkelijkheid, voelde ik de ouderdom, Europa's ouderdom. De pieren sloten zich als krampende tentakels om het schip, om mij.... Weerloos dreef je mee op het dek, en tusschen zijn orders door bromde de stuurman: 'zulle-me straks op het Rembrandtplein....' En steeds benauwender werd het kanaal, sloten zich de sluizen; steeds enger werd je aan Holland ingelijfd. Het groen is bleeker als daarginds, het land is vlakker, véél vlakker; er grazen koeien in de weiden, en in een beperkte jachttijd worden er hazen opgejaagd. Maar denk niet dat dit vrede is en vreedzamer dan het wilde Westen. Het is alleen maar verzwakking, verpietering.

O, ik háát dit land, niet om de gedweë tred van zijn burgers, noch om de grijze, grijze galeien-taak van elken-dag-eender zijn (want dat is degelijk!), maar om de matelooze hoovaardij waarmee de gemeente haar eigen voortreffelijkheid vaststelt. Hoe luidruchtig is hier de stilte, en - zeker, zeker, mijn parti-pris - hoe onnut al het gejacht om de denkbeeldige waarde van het geld. Er is maar één angst: de nationale angst voor inflatie; er is maar één woord dat ze valsch klinkt: bankroet! De huizen zijn met muren en overgordijnen afgeschutte sfeertjes van levensverpietering; de kamers zijn gemeubelde hokken van zelfgenoegzaamheid. O-ja, men wil een architectuur en ook binnenarchitectuur, maar wie bouwt een omhulsel voor de stilte?

Er is hier muziek, overdaad van muziek, vooral luid en strak dat het je pijn doet. Kunst en schoonheid worden ingenieus bedacht en met luidruchtige woorden besproken; maar wie zoekt de schoonheid nog

in een stille binnenkamer, of geeft zijn natuur voor ‘kunst’? Men gaat naar een theater.

En heel dit land is een theater, een droevige comédie van opgedirkte dwazen, een sentimenteele klucht met het wachtwoord ‘liefde’; en het motto ‘ontroering’ wappert als een gele vlag over de stad: Quarantaine. 't Zou alles heel belachelijk zijn, wanneer we niet onze ziel moesten verkoopen voor het entréegeld.

XXXIX.

De stad beweegt zich om een lichaam, de zee woelt rond een dood lichaam. Maar de eenzame kan geen koud dor mensch zijn, want om hem heen is een kleine plek, een eiland waar hij steeds op staat, dat met hem mee gaat, overal. Hoe zou hij anders de stilte vinden in zulk een drukke straat. Elke dag keert hij in tot zijn eenzaamheid, de zwijgende gast van een luidlooze taveerne.

Noch het woedende bellen van een fietser die voorbijschiet, noch de heesche claxon van een nijdige chauffeur, noch het driftige gebel van trams verstoort die eenzaamheid; loom, loom leven tusschen al dat gewoel, om één zoo'n vluchtige gedachte te volgen tusschen de menschen. Maar men zegt dat dit het phenomeen van leven is.

Een man die tusschen duizenden zielen - maar ze zijn dicht weggeduffeld achter de-kleeren-die-de-man-maken en achter de mombakkes der gelaten - zoekt naar zijn eigen ziel. Parabel van de verloren drachme; wat is de ziel van een mensch anders dan een geldstuk dat weerloos passeert van hand tot hand? En weerloos worden wij door ons lichaam gedragen van stad tot stad, passagiers van onze eigen motor.

De stad kantelt naar een bruine diepte; doch tevergeefs zoek je de verlorenheid op; die vind je nooit tenzij je jezelf verliest. In een droom? O neen, de werkelijkheid scheurt onze droom aan flarden, en wie maakt uit, wèlk van de vele levens die wij gelijktijdig lijden het ongedroomde is.

Wij weten niets, en daarom beweegt zich de stad om een lichaam als de woedende zee rond een weerloos cadaver.

Weet ik waarheen gij gaat, gij anderen? Waartoe deze stad verwordt, in welke wereld dit land verglijdt? En hoever de twee werelden: ginds en hier uit elkander drijven? Uw wetenschap is geen trouwe sextant; zeker, wij leeren het manoeuvreeren - universitair - en de techniek van een domme handbeweging. Men noemt dit levenskunst.

Maar heeft ooit een Europeaan de ware lengte- en breedtegraad van zijn leven bepaald: hier sta ik, op dit punt in de ruimte. En waarom willen zij dan tòch het leven vaststellen tusschen de coördinaten van maatschappelijkheid en zelfzucht? Ha, deze hatelijke curven.

Maar ik moet zwijgen, want ik leef niet meer onder u; de stad beweegt zich om mij heen als de woedende zee rond een gevoelloos cadaver. Wat maken mij nog deze verwaten huizen met hun opgestapelde eentonigheid, wat deze straten, menselijke riolen die stroomen uit besmette alcoven en monden in een slapende poel. Ik zie het niet meer; ik laat mij bewegen omdat er tenslotte toch een omhulsel moet zijn voor deze stilstand, en een gat waardoor ik ontvluchten kan naar mijn oude wereld.

Zoo keer ik terug tot de eenzaamheid waarmee ik begon. Het leven van de eenzame is als een woestijn, maar een woestijn die nooit van luchtspiegeling ledig is. In een dichtbije verte zie ik mijzelf leven tusschen de palmen, aan de rand van een oud, zwart woud.

XL.

Na het verzet redt de mensch zich in de resignatie. Verloren doolt een gestalte tusschen de duizenden die gelooven in het heil der onrust en jachten naar een zinloos rumoer. Niemand kent hem, hij is - hatelijk woord! - een vreemdeling, een vreemde die tusschen de anderen sluipt. Maar wat zijt gij dan, ieder van u, zijt gij géén vreemdelingen hier in dit verdwaasde land? En straks als uw betooverde oogen niet meer de enge traceering zien van landen en werelddeelen....? Niet in de landen zijn wij vreemdelingen, maar in elkanders droom.

Weet, hoe elke vreemdeling die zich waarachtig een vréemde weet in deze lage landen, zich een toren gebouwd heeft, hoog en wit, een slank minaret boven alle daken. In deze toren heeft hij zich opgesloten, en geen geluid verstoort zijn stilte. Maar naar alle zijden kan hij uitzien naar de landen onder hem. Als spaken van een wiel loopen alle wegen naar hem toe, en hij is de as tusschen God en de aarde.

Hierop bezint hij zich, en hij weet zich sterk in zijn toren, sterker dan welke vorst.... Uw medelijden schampt af aan dit steil basement, maar de libellen van uw zuiverste liefde vinden de galmgaten en het gelaat van een spiedende man. Stille lampen zullen de verlorenen lokken des nachts. Staat niet elke vuurtoren als een eenzame op de top van het duin of op een verlaten rots? De wereld barnt als een zee aan zijn voeten.

Maar met meer, veel meer meedoogen leeft de vreemdeling onder u. Dagelijks geeft hij zijn liefste dingen prijs voor u; aan de tramconducteur en aan het krantenmeisje, aan de rooker die om een vlammetje vraagt en aan de voorbijganger die angstig voor zich uit staart. Dit is geen medelijden. Dit is begrijpen; de heilige eerbied voor elkanders eenzaamheid, de begrijpende eenzaamheid.

Verloren tusschen duizenden doolt een vreemdeling door de huizen-

straten, in de donkerte der lanen en langs de groene grachten. Voorbij de dokken brengen zijn stappen hem en voorbij de schepen die Zuidwaarts en Westwaarts steigeren over de golven. In de kazerne-straten merkt hij zijn holle stappen, en daar waar uit het verre venster een monotoon pianostukje hem tegenklinkt. Hij hoort de avond in het heesche lachen van een drieste vrouw en ziet de stad versomberen aan zijn voeten. Schuw betrapt hij vanaf de straat het schemeruur in een kamer, en tevreden mensen onder een lamp.

Op het open plein daveren hem de lichtreclames tegen, en een modieus meisje dat langs gaat, zoekt zijn hand. Hoe kan een mensch zich tegen dit alles vermennen? In hem staart er iemand ten venster uit naar een verloren land, een verzonken kust. De stad is maar een wolkenstad die wegdrijft aan de horizon, de straat is maar een troebel kielwater waarin je roeien moet, waarheen?

En plotseling: de geur uit een open bloemenwinkel; de geur van ginds! Hij ziet weer het land met de palmen, witte huizen onder de hoge palmen aan de oever van een breede, grijze rivier. Hij ruikt weer de savanna, zoo open als het leven en zoo eenzaam als een ziel. Hij rekt zich uit, rekt zich uit het schamel jasje en het benepen boordje. Hij voelt hoe breed zijn schouders zijn, en weet zich nòg de zoon van Okamé, een verdoolde zoon. Hij steekt kalm zijn sleutel in de deur die toegang geeft tot de bevrijding: een dakkamer vanwaar je de sterren ziet, dezelfde sterren van ginds. En straks komt de maan, dezelfde maan.... En morgen komt de zon, dezelfde zon.... En steeds komt het leven, dezelfde eenzaamheid.... Toch.... in die eenzaamheid bereiden wij ons stilste uur, wachten wij zulk een wondere gast....

Misschien is het zoo nog het beste, eenzaam te zijn. Misschien, misschien....

XLI.

Nu denk ik aan de nieuwe mensch, de komende, want hopeloos zou het leven zijn, als dit er niet was. De eenzame voedt zich met verwachting en bezint zich daarop, hoe zijn leven zich verlengt met sprongen van mensch tot mensch. God opent zijn oog voor de eenzaamheid; er zijn nog onbekende kameren daarachter, in een droom wordt hij verlokend daarbinnen te treden. Hij waagt zich in nòg grooter eenzaamheid, de alleenheid van twee menschen die bij elkander zitten. Ik heb Europa aan mij gekruisigd, ik heb mij-zelf verstrakt tot een krampend kruis dat willig de zwaarste lasten torst. Aan onze voet bewegen zich de volkeren, verdwaasde vluchtelingen door een zonlooze dag. Maar wij.... Iedere mensch is ofwel gekruisigde ofwel het kruis.... Maar juister nog: twee menschen zijn samen de verlossing van een nieuwen mensch.

Hij zal leven in de eenzaamheid van twee menschen en groeien als Johannes in de woestijn: sterk zal zijn arm zijn, en luid zijn stem; hij zal moedig zijn tusschen de dieren. Hij zal de wijze eenzaamheid kennen van ginds, en de vereenzaamde wijsheid van hier. Hij zal de stamvader worden van een groot, nieuw volk. Ik heb hem verkozen de eenzaamste aller vrouwen tot een moeder; ik heb een espenblaadje geplant in de savanna.

Europa, stalen woestijn.... asphalt-woestijn.

Maar in de eenzaamheid gebeuren er wonderen. Het plantje zal niet verdorren en de grond zal niet verdrogen. Een engel Gods zal dag aan dag de paarse schaduw van zijn vleugels spreiden.

Ik heb u niet vergeefs gedankt voor de eenzaamheid van mijn land, o Heer; één van uw bannelingen zendt gij erheen, maar deze zal gansch de wereld bevolken.

Ik buig mij voor de nieuwe mensch die meer zal zijn dan die hem schiepen, en meer zal wezen dan zijn stamvader van Oost en West, en zijn stammoeders van Noord en Zuid. Ik buig mij voor den man

die rustig uit mij treden zal naar een nieuwe verte, verder, verder, verder.... Niet langer een vreemdeling, maar een zoon in een onmetelijk huis.... een koningszoon wandelend door zijn gaarde.

XLII.

Zoo vermoeid is het oude ras, het uwe en het mijne. Straks kunnen wij rusten; duizend generaties die eindelijk kwamen aan het einde van hun plicht: één nieuwe mensch.

Eénmaal moet elke mensch uit zijn eenzaamheid treden en toebehooren aan de gemeenschap; dit is het pijnlijkste, het droevigste oogenblik van zijn leven. Hij doet afstand van geheel zichzelf, en schenkt dit de nieuwe mensch. Daarom zal deze geen volk meer kennen, geen zuid noch west, maar toebehooren aan allen, daar alles hem toebehoort. Van het eene land naar het andere zal hij gaan, niet wetend dat hij oude grenzen overschreed. Over oceanen zal hij bruggen bouwen; met een onbuigbare wijsheid zal hij zich inpantseren. Alleen wij onwijzen begrijpen nog niets van de nieuwe mensch. Wij doen onze pijnlijke plicht: het kind; daarna keeren wij weer tot onze eenzaamheid. Des nachts varen wij in een bleeke kano naar onze oudste herinnering; des daags praten wij en lachen wij en zijn doodgewone menschen. Maar onze ziel sterft traag aan de verterende pijn van oude gedachten die Zuidwaarts gaan, Zuid-Zuid-West, een beetje meer Westwaarts.... en nooit belanden, omdat wij te jong zijn voor de hemel en te oud om nog lijfelijk te kunnen leven in het oude geluk. Niets bleef dan de eenzaamheid welke herinnering is.... En in die eenzaamheid verrast ons God.

Hij wacht, de eenzaamste van allen; elk keert tot hem op eendre wijs, want elke man is weer een Adam en elk land een Paradijs.

Epiloog

En nu, mijne heeren, luistert tot het einde! Ik heb het innigste wat ik had hier aan U vertoond als was 't een bioscoop. Dit geeft mij het recht uw aandacht te eischen tot het einde der vertelling. Luistert!

Geen schuldige wetenschap heb ik van politiek of economie, maar ik ben bedroefd, want kind van een land dat ik sterven zie en verzinken in een bodemloos moeras. En het bedroeft mij, niet om veel verloren levensgeluk van mensen die gij niet kent... maar meer om het rechtvaardig gezicht dat gij hierbij trekt, o voortreffelijke Hollanders. Inderdaad, gij zijt een achtenswaardig volk, met vele schoone leuzen. En de werkelijkheid?

Een ver land dat ik verschrompelen zie tot een dorre woestijn. En ik durf het u zeggen, zondagsbrave kooplieden: dit is UW schuld. Want naamt ge bezit van dit land - ik wil niet spreken over recht of onrecht, God weet dit alleen - waarom heeft het uw liefde niet meer, nu gij niet langer spreken kunt over het Dividend? Gij kent dit land alleen nog als een nadeelige post op de jaarlijksche begrooting, en herinnert u wrevelig de vette dagen van Mauritius en Sommelsdijk. Gij berekent sluw hoeveel jaren vrijdom van belasting de verkoop van dit land u geven kan. Suriname, uw voormalig suikerland, nietwaar? Zoo verkoopt gij een slaaf; zoo verkoopt gij een kreupel kind. En in uw hoogstoepte woning aan de groene stadsgracht, of in uw deftige landhuizen aan Vecht of plas, weet ge niet hoe eenzaam de verbannen kinderen van dit land zwerven over de aarde, weet uw dochter aan het romantisch klavier niet dat mijn Hawaï verschrompelt onder de heete zon. De armste marionet in haar statiejurk zegt zinlooze woorden over één volk, één vorst. Onderwijl zitten gehuurde ministers het batig saldo van de Oost te berekenen en schuimbekken over de schadepost van de West.

Stuur commissies uit, ha! geleerde toeristen. Laat uw goeverneur in zijn witte paleis de ondergang bezweren met dagelijksche dans-

partijen en kleine intriges van ambtenaren! Laat u inlichten door vetgevreten Gesslers en rustende huurlingen. Zal één u de waarheid zeggen over dit land en over zijn arme kinderen, wanneer hij niet de liefde heeft die oogen doet zien? Zonder uw liefde, zonder de liefde die uw plicht is - want alle koloniaal bezit is vrijwillig op zich nemen van een plicht! - zal er nimmer redding mogelijk zijn. Sinds eeuwen zijt gij dieven, men zegt: geoorloofd. Maar weest dan minstens liefdevolle dieven en geen schurken. Indien gij slechts wist, hoe schoon dit land is, hoe innig het leven daar....

Maar ach, ik kan u niet méér zeggen, niet méér! En niet schimpen....

Mijn arm, arm land....

1925-'26